

Od hrozby k příležitosti: Vede nedostatek environmentálních zdrojů ke spolupráci?

ŠÁRKA WAISOVÁ

From Threat to Opportunity: Does a Lack of Environmental Resources Lead to Cooperation?

Abstract: The research of the relationship between conflicts and natural resources has been dominated by an understanding of natural resources as a cause of conflicts, and the term “conflict resources” has been used in connection with this. Here I offer another approach and present the hypothesis that a lack of environmental resources (environmental resources and raw materials are together understood as natural resources) and environmental degradation can offer a peace-building opportunity. I argue that environmental resources are not transportable, extractable or lootable, which decreases their market significance. At the same time, the conflict-prone communities are aware that non-tradeable goods play a vital role in their life and the quality of the goods depends on the collaboration among all the actors in the region. This situation results in so-called “environmental interdependence”. Environmental interdependence works as an impulse for cooperation across the cleavage lines. The hypothesis is tested on two case studies – that of the relationship between Israel and Palestine and that of the relations between mainland China and Taiwan.

Key words: environmental cooperation, conflict, China, Taiwan, Palestine, Israel, non-tradeable natural resources.

Hodnota světového exportu přírodních zdrojů a nerostných surovin se od roku 1998 do roku 2008 zvýšila šestkrát, a to zejména kvůli rostoucím cenám některých primárních komodit (WTO 2010: 54). Nedostatek některých zdrojů a surovin se v mnoha regionech stává nejvýznamnějším tématem všech jednání. Současně jsme svědky mnoha konfliktů, a to i násilných, v nichž hrají roli přírodní zdroje nebo nerostné suroviny. Namátkou připomeňme jen rusko-ukrajinský spor o ropu, krvavé diamanty v afrických občanských válkách či spory o vodní zdroje mezi Etiopií, Súdánem a Egyptem. Přírodní zdroje a nerostné suroviny, přístup k nim, péče o ně a pravidla a podmínky obchodu s nimi se staly významným bodem agendy mezinárodní politiky.

Při studiu vztahu mezi zdroji a konflikty byla dosud pozornost dominantně věnována tomu, jak nedostatek nerostných surovin a přírodních zdrojů přispívají k vypuknutí a průběhu násilných konfliktů, případně tomu, jakou roli mohou hrát nerostné suroviny a další zdroje při postkonfliktní rekonstrukci (srovnej například Wallace – Conca 2012; Collier – Hoeffler 2012; Le Billon 2009; Lujala 2003). V tomto textu se *odkláním od mainstreamového přístupu k výzkumu vztahu mezi zdroji a konflikty a předkládám hypotézu, že*

nedostatek environmentálních zdrojů a zhoršování stavu životního prostředí může poskytnout příležitost ke spolupráci, a to i v době konfliktu.

Tento článek vychází z myšlenky, že existuje rozdíl mezi environmentálními zdroji na jedné straně a přírodními zdroji a nerostnými surovinami na straně druhé. Environmentální zdroje nelze na rozdíl od přírodních zdrojů a nerostných surovin snadno drancovat, transportovat a zpeněžit na trhu. Environmentální zdroje nemají přímou tržní hodnotu a nemohou být přímým zdrojem finančních prostředků. Současně jsou si konfliktní komunity vědomy toho, že tyto neobchodovatelné statky mají pro jejich život v dlouhodobé perspektivě zásadní důležitost a kvalita těchto zdrojů je závislá na (sou)činnosti všech aktérů v oblasti. Tato situace „produkuje“ stav, který bychom mohli označit za vzájemnou environmentální závislost.

Vzájemná environmentální závislost aktérů může posloužit jako impulz ke spolupráci pro dosažení společného zájmu a ke komunikaci napříč dělicími liniemi, neboť aktéři jsou si vědomy toho, že samostatný postup je v dané tematické oblasti nejméně výhodné řešení. Výhodou většiny environmentálních témat, zejména environmentálních zdrojů (biodiverzita fauny a flóry, kvalita půdy, atmosféra, přírodní scenerie, ekosystémy a jejich funkce, kvalita a dostupnost mořské či sladké vody), je jejich malý strategický význam a nízká politická a ekonomická hodnota pro tvůrce politiky.

Na základě těchto úvah předkládám tři hypotézy:

Podle první hypotézy (H1) *násilný konflikt není překážkou environmentální spolupráce.*

Podle druhé hypotézy (H2) je *motivací pro environmentální spolupráci environmentální interdependence a obava ze zhoršování stavu životního prostředí a kvality environmentálních zdrojů.* Environmentální interdependence je situace, kdy se projevuje vzájemná environmentální závislost různých aktérů a ti jsou si vědomy, že jednostranná „investice“ do přírodních zdrojů a životního prostředí nic nepřináší; teprve v okamžiku, kdy všichni dotčení aktéři do daného statku investují, mohou dosahovat environmentálních výnosů. V tomto okamžiku vznikají společné environmentální zájmy, které spojují původně konfliktní komunity (volně parafrázováno podle Keohane – Nye 1977/2001: 7–8). Schopnost komunit maximalizovat užitek trvale udržitelným stavem environmentálních zdrojů a životního prostředí je závislá na jednání všech dotčených komunit. Povaha environmentálních zájmů konfliktních komunit vytváří dostatečný předpoklad pro spolupráci.

Podle třetí hypotézy (H3) je *kooperativní a mírotvorný potenciál životního prostředí a environmentálních zdrojů dán tím, že tyto statky nejsou snadno transportovatelné a přímo ekonomicky využitelné, nemají přímou tržní hodnotu, nejsou přímo a nejsou spojovány s bezpečnostními a strategickými otázkami či právy konkrétní komunity,* ale jsou nahlíženy jako statky spojené s životem širšího, tj. regionálního či obecně lidského společenství, kde jsou lidští jedinci součástí jednoho ekosystému nezávisle na rase, náboženství či jazyce.

Předložené hypotézy budu operacionalizovat pomocí dvou dílčích výzkumných otázek, a to 1) *kteří aktéři se podílejí na environmentální spolupráci a jaká je její intenzita;* a 2) *kteří postupy a nástroje jsou v oblasti environmentální spolupráce používány.*

Co se týká struktury textu, v první části textu provedu revizi dosavadního výzkumu vztahu mezi environmentálními zdroji, bezpečností a konflikty. Ve druhé části představím metodu, budu definovat proměnné, které budu sledovat v případových studiích, i základní pojmy výzkumu. Třetí část obsahuje konkrétní případové studie, v nichž budu hledat empirickou evidenci svých tvrzení a budu testovat předložené hypotézy. Ve čtvrté části vyhodnotím data získaná z případových studií, zejména s ohledem na sledované proměnné. Dvoupřípadová studie je příliš omezená na to, aby poskytla dostatek materiálu pro zobecnění, nicméně i tak může ukázat, že vztah mezi nedostatkem zdrojů a konflikty nemusí být tak jednoznačný, jak bylo dlouho dobu prezentováno.

DOSAVADNÍ VÝZKUM: PŘÍRODNÍ ZDROJE JAKO ZDROJE HROZEB, REFERENČNÍ OBJEKTY NEBO PŘÍLEŽITOST KE SPOLUPRÁCI?

Environmentální témata se dostala do agendy mezinárodní politiky na konci šedesátých let 20. století. V tomto období začali někteří odborníci (například takzvaný Římský klub) upozorňovat na možné riziko vyčerpání neobnovitelných zdrojů a na negativní environmentální dopady průmyslového a demografického růstu na mezinárodní stabilitu. Na této vlně diskuse byla v roce 1972 vydána i kniha manželů Meadowsových *Meze růstu*, která předznamenávala, že možnosti rozvoje lidských populací jsou omezené množstvím dostupných zdrojů. Ropné šoky v roce 1973 daly některým tezí manželů Meadowsových za pravdu a otázka vztahu mezi bezpečností, dostupností zdrojů a stavem životního prostředí se stala námětem politických i akademických debat. Zájem o dané téma vrůstal nejen z *Mezi růstu* a bezprostřední zkušenosti s ropnými šoky, ale i z tehdejší situace v mezinárodní politice a společensko-politické transformace, která probíhala v zemích západní Evropy.

K začlenění úvah o vztahu mezi bezpečností a životním prostředím do mezinárodní agendy přispěly uvolnění mezi Východem a Západem, debata o následcích použití jaderných zbraní na stav životního prostředí i lidstvo a vzestup vlivu zemí Jihu a s tím spojený vzestup jejich tlaku na podporu rozvoje. V mezinárodní politice lze tyto debaty sledovat na pozadí mezinárodních konferencí a hodnotících zpráv OSN. V roce 1972 se konal první Summit Země, v roce 1973 vznikl Program OSN pro životní prostředí, v roce 1975 proběhla Konference OSN o lidských sídlech HABITAT a v roce 1982 Valné shromáždění OSN přijalo Světovou chartu životního prostředí (OSN 1982). V roce 1980 vydala komise OSN vedená Willym Brandtem zprávu *North – South: A Program for Survival* (Independent Commission on International Development Issues 1980), která hovoří o nutnosti spojit úvahy o rozvoji s ochranou životního prostředí a přírodních zdrojů. V roce 1987 komise Gro Harlem Brundtlandové publikovala zprávu *Our Common Future*, v níž je artikulován termín „*trvale udržitelný rozvoj*“ (World Commission on Environment and Development 1987).

Uvedené domácí i mezinárodní změny a události vedly k vzestupu takzvaných nových politických ideologií jako pacifismus, environmentalismus včetně hlubinného ekologismu, feminismu či islámského fundamentalismu a připravily půdu pro debatu o životním prostředí a přírodních zdrojích v bezpečnostních studiích a řešení konfliktů.

Debaty o vztahu mezi bezpečností a životním prostředím zahájil článek Richarda Ullmana *Redefining Security* (1983). Ullman se domnívá, že koncept bezpečnosti, kde referenčním objektem je stát, nejdůležitějšími hodnotami jsou suverenita a teritorialita a největší hrozby jsou vojenské a politické, neodpovídá skutečnému stavu světa na počátku osmdesátých let. Za nevojenské hrozby, které jsou schopny snížit kvalitu života obyvatel, považuje mimo jiné nedostatek surovin a ničivé přírodní katastrofy (Tamtéž: 133 a 136), přičemž tyto hrozby považuje za ničivější sílu než hrozby vojenské, protože zde státu nepomůže žádná vojenská aliance ani odstrašení. Na Ullmana na přelomu osmdesátých a devadesátých let navázali další autoři, kteří myšlenku o vztahu bezpečnosti a životního prostředí dále rozvíjeli. „*Environmentální bezpečnost se objevila jako transnacionální myšlenka, jejímž jádrem byl předpoklad, že zhoršování kvality životního prostředí a vyčerpání neobnovitelných zdrojů se může stát zdrojem hrozeb pro bezpečnost jedince, skupin, společností, států, ekosystémů i mezinárodního systému*“ (Dabelko, citováno dle Ronnfeld 1997: 474).

Nebudu zde detailně představovat jednotlivá díla autorů, kteří se věnují analýze vztahu mezi bezpečností a životním prostředím a zdroji, pokusím se ale shrnout přístupy, které se v této souvislosti objevily. První vlna autorů (například Tauchman Mathews 1989; Levy 1995) se soustředila na výzkum vztahu životního prostředí a národní bezpečnosti. Tito autoři považovali zhoršování životního prostředí a nedostatek přírodních zdrojů za hrozbu pro národní zájmy a hodnoty státu. Druhá vlna autorů považuje životní prostředí za

samostatný referenční objekt, za nějž pokládá rovněž ekosystémy, ekologické procesy a ekologickou rovnováhu (například Dyer 2001; Granzeier 1997; Barnett 2001). Třetí vlna autorů má pak za to, že zhoršování stavu životního prostředí a nedostatek zdrojů (tento stav označila takzvaná torontská škola jako *environmentální tíseň*) se mohou stát příčinou vypuknutí konfliktu a/nebo že se přírodní zdroje a nerostné suroviny mohou stát hybnou silou konfliktu (Homer-Dixon 1991, 1994; Ronnfeld 1997; Le Billon 2009; Rustad – Lujala – Le Billon 2012).

Myšlenka environmentální tísně a konfliktních zdrojů se velmi rychle přenesla z bezpečnostních studií do oblasti studia konfliktů a začala od poloviny devadesátých let výrazně ovlivňovat zkoumání příčin konfliktů i přístupy k řešení konfliktů, které navíc začaly „přidávat“ do tohoto „roztoku“ úvahy o rozvoji, a to ekonomickém i trvale udržitelném (srovnej například Collier et al. 2003; Světová banka 2011).

Autoři zabývající se řešením konfliktů postupně rozpracovali koncept environmentální tísně a vztahu mezi životním prostředím, přírodními zdroji a nerostnými surovinami a konfliktem do multidimenzionálního a komplexního rámce a ukázali, že 1) zhoršování stavu životního prostředí, nedostatek přírodních zdrojů a nerostných surovin mohou vést k propuknutí konfliktu (což byla původní myšlenka zastánců výše uvedeného konceptu environmentální tísně, rozpracovaná v úvahách o demografickém růstu a klimatických změnách); 2) přírodní zdroje a nerostné suroviny mohou být využívány k prodlužování konfliktu, respektive umožňují bojujícím stranám získávat zdroje na vedení bojů (což je myšlenka spojená s úvahami o ekonomických příčinách konfliktů – viz Collier – Hoeffler 1998 – či vnitrostátními konflikty v Africe a krvavými diamanty); a 3) nerovný přístup ke zdrojům, odepření přístupu ke zdrojům či nedostatečná kompenzace pro lokální komunity, jejichž zdroje jsou využívány, působí pocit křivdy, která se stává příčinou násilného konfliktu (Collier – Hoeffler 2004). Empirická evidence týkající se vztahu mezi přírodními zdroji a konflikty je však smíšená a někdy si protiřečí. Existují práce (například Brunnschweiler – Bulte 2008; De Soysa 2002; Humphreys 2005), které ukazují, že mají-li přírodní zdroje vyvolat občanskou válku či jiný násilný konflikt, musejí nastat i další „okolnosti“.

Jak bylo avizováno výše, tento článek chce zkoumat vztah bezpečnosti a životního prostředí z jiné perspektivy, a to jako oblast, jež může poskytnout příležitost pro spolupráci. Toto téma bylo částečně otevřeno v diskusích o environmentálním budování míru a postkonfliktní rekonstrukci právě v případech, kdy se nerostné suroviny staly hnacím motorem konfliktu a zdroje z (zpravidla ilegálního) prodeje nerostných surovin umožňovaly prodlužování bojů. Aby bylo ukončeno násilí, bylo nutné odstříhnout bojující strany od zdrojů (což bylo například smyslem Kymberlijského procesu).¹ Aby bylo vytvořeno udržitelné řešení, které zabráni obnovení násilí, bylo nutné uvažovat o postkonfliktní reformě vládnutí v oblasti zdrojů (případové studie Sierry Leone a Konga – srovnej de Koning 2008).

Termín environmentální budování míru používají jak odborníci (například Conca – Dabelko 2002), tak mezinárodní organizace (například UNEP 2009). Koncept environmentálního budování míru v sobě obsahuje myšlenku, že přírodní zdroje a environmentální témata mohou přispět ke konfliktu, ale stejně tak se mohou stát významnými impulzy pro budování a udržení míru, spolupráce a transformace v konfliktních společnostech. „*Přírodní zdroje a životní prostředí mohou přispět ke konsolidaci míru prostřednictvím ekonomického rozvoje a udržitelného životního prostředí. Spolupráce v oblasti řízení přírodních zdrojů a ochrany životního prostředí poskytuje příležitosti k dialogu a usmíření mezi rozdělenými skupinami*“ (UNEP nedatováno). Environmentální budování míru integruje management přírodních zdrojů do prevence konfliktů a jejich řešení včetně rekonstrukce s cílem posílit usmíření komunit ovlivněných konfliktem (Welcome to Environmental Peacebuilding 2013) a předpokládá, že kooperativní přístup k plánování, řízení a využívání environmentálních statků může podpořit komunikaci a interakce mezi (potenciálními)

stranami konfliktu a přispět k transformaci hrozeb i nejistot a vytvoření vzájemného očekávání.

Ačkoliv je environmentální budování míru alternativním – a dle mého soudu nosným – zarámováním debaty o přírodních zdrojích a konfliktech, bylo o něm napsáno jen málo. Klíčovou publikací pro otevření debaty o environmentální spolupráci v konfliktních oblastech se stal sborník editovaný Concem a Dabelkem (2002). Conca a Dabelko (Tamtéž: 9) se domnívají, že environmentální spolupráce otevírá efektivní mírotvorné kanály a umožňuje transformovat nejistoty a překonat politické napětí budováním důvěry, vytvářením kooperativních spojení napříč společnostmi, překonat stereotypy a vytvořit sdílené normy. Conca a Dabelko spolu s autory zmíněného sborníku předkládají sadu případových studií a ukazují, že v některých regionech navzdory probíhajícími konfliktům probíhá environmentální spolupráce. Žádný z autorů však nepředkládá konkrétnější úvahy o tom, proč je v konfliktních oblastech environmentální spolupráce možná, a nekonfrontuje svá zjištění s autory, kteří stojí na opačné straně hřiště a mají za to, že nedostatek přírodních zdrojů vede ke konfliktům.

Byť se počet textů věnovaných environmentálnímu budování míru a environmentální spolupráci v konfliktních oblastech pomalu rozrůstá, jde o dílčí případové studie environmentální spolupráce podobné analýzám ve sborníku uspořádaném Concem a Dabelkem (2002) nebo práce analyzující využití nerostných surovin a přírodních zdrojů při usmíření společností a postkonfliktní rekonstrukci. Většina autorů však nezkoumá všechny přírodní zdroje, ale pouze obchodovatelné přírodní zdroje přinášející vysoké finanční zisky.² Dosud zůstává nejasné, zda a za jakých okolností může v konfliktních oblastech probíhat environmentální spolupráce, kdo jsou její aktéři, jak intenzivní může být a zejména proč některé přírodní zdroje působí jako její katalyzátory.

Význam předložené analýzy je dán nejen tím, že existují akademické nejasnosti týkající se environmentálního budování míru a environmentální spolupráce v konfliktních oblastech, ale i tím, že tato myšlenka se stala součástí konceptu environmentálního budování míru, který začal být aplikován v praxi, například Programem OSN pro životní prostředí (UNEP 2009) nebo Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (ta namísto environmentálního budování míru hovoří o environmentálním budování důvěry; OSCE nedatováno).

DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Máme-li definovat základní pojmy, čelíme nesnadnému úkolu. Přírodní zdroje je obtížné definovat přesně, neboť definice je ovlivněna kontextem jejich využití. V diskusi o zdrojích, konfliktech a bezpečnosti a v takzvané ekonomice zdrojů (*resource economics*) se objevují nejrůznější pojmy jako „environmentální zdroje“, „nerostné suroviny“, „přírodní zdroje“, „obchodovatelné a neobchodovatelné zdroje“ a „obnovitelné a neobnovitelné zdroje“ a v definování těchto termínů a v jejich využití existuje značná různorodost. Navíc, jak se zdá, právě způsob definování termínu „přírodní zdroje“ může ovlivnit výsledky analýzy o vztahu mezi zdroji a konflikty (více viz Lujala 2003; Le Billon 2009). Je čím dál jasnější, že specifické charakteristiky konkrétních zdrojů – například (ne)obnovitelnost, (i)mobilita, (ne)dostupnost a technologicky (ne)náročná těžba, (i)legálnost a (ne)drancovatelnost – ovlivňují konkrétní případy konfliktů (vypuknutí násilí, trvání konfliktu, rychlost postkonfliktní rekonstrukce; srovnej například Wallace – Conca 2012; Rustad – Lujala – Le Billon 2012). Pro účely této analýzy je nutné pojmy jako *environmentální zdroje* (*environmental resources*), *přírodní zdroje* (*natural resources*) a *nerostné suroviny* (*raw materials*) přesně definovat, neboť předložený výzkum je postaven právě na rozdílu mezi ekonomicky využitelnými obchodovatelnými zdroji a omezeně ekonomicky využitelnými neobchodovatelnými zdroji, přičemž (i)mobilita, (ne)obnovitelnost a udržitelnost hrají také určitou roli.

Obchodovatelné přírodní zdroje (v tomto případě by to platilo i pro nerostné suroviny) jsou zdroje, které mají přímou tržní hodnotu, jsou potenciálně nedostatkové a ekonomicky

využitelné ve výrobě nebo spotřebě, a to buď v jejich nezpracované podobě, nebo po minimálním zpracování (WTO 2010: 46–47). Zdroje musejí být nedostatkové, neboť jinak by mohly být konzumovány v neomezeném množství bez jakýchkoliv nákladů pro spotřebitele či poskytovatele, musejí být ekonomicky využitelné, a to přímo a při výrobě či spotřebě. Zde je potřeba odlišit zdroje, které jsou obchodovatelné mezinárodně (některé zdroje – jako například voda – jsou za specifických podmínek omezeně obchodovatelné regionálně), a zdroje, které využíváme jako výrobní faktory. Dále je třeba odlišit takové, které sice mohou být výrobním faktorem, ale jsou ze své podstaty imobilní nebo obtížně mobilní, od zdrojů, které mohou být výrobním faktorem bez komplikací. Za imobilní výrobní faktory je možné považovat půdu či přírodní scenerii (půda umožňuje pěstovat obchodovatelné potraviny a krásná scenerie láká turisty) nebo vodu (která je omezeně mobilní a obtížně obchodovatelná). Tyto typy zdrojů pak sice můžeme řadit do ekonomicky omezeně využitelných, ale neobchodovatelných, což je pro nás klíčové kritérium. Za neobchodovatelné samy o sobě (byť za specifických okolností ekonomicky využitelné) zdroje lze považovat půdu (zde je možno uvažovat o nepřímém obchodu, totiž o obchodu s právem na využití), biodiverzitu fauny a flóry, atmosféru, přírodní scenerii, ekosystémy a jejich funkce a kvalitu a dostupnost půdy i mořské a sladké vody (srovnej WTO 2010: 46–54). Pro tyto typy zdrojů je používán termín *environmentální zdroje*.

Myšlenka mírotvorného potenciálu neobchodovatelných přírodních zdrojů tkví v tom, že tyto zdroje nelze snadno drancovat, a nemohou tak sloužit k rychlému ekonomickému obohacení či k získání peněz na nákup zbraní a vedení konfliktu. Současně jde o zdroje, které jsou pro místní komunity životně důležité a jedinou cestou k jejich zachování, respektive k zachování jejich kvality, je součinnost všech aktérů v oblasti. Jinými slovy daný zdroj a jeho množství, kvalita a využitelnost (environmentální výnosy) mohou být zachovány jedině tehdy, budou-li obě/všechny komunity spolupracovat. Schopnost komunit maximalizovat užitek z daných přírodních zdrojů závisí na jejich společném jednání a součinnosti. Explicitněji řečeno, například kvalita vody a bohaté vodní ekosystémy nenarušené podvodní jsou podmínkou kvalitního života komunity. Ani kvalitu vody, ani nenarušené ekosystémy nelze získat na trhu, nelze je prodávat ani ukořistit a jedinou cestou k jejich zachování či obnovení je součinnost všech aktérů v oblasti.

METODA

Většina existující literatury o metodách výzkumu mezinárodní environmentální politiky se zaměřuje na otázky, zda je lepší pro zpracování výzkumných otázek použít kvalitativní, nebo kvantitativní metody (Hochstetler – Laituri 2006). Převládající způsob analýzy mezinárodní environmentální politiky byl dosud kvalitativní, přičemž většina výzkumníků si vybírala malý počet případových studií. Můj přístup sdílí obvyklý výzkumný standard a používá kvalitativní analýzu. Kvalitativní metody se totiž zdají pro výzkum environmentální politiky mnohem vhodnější než přístup kvantitativní (Hochstetler – Laituri 2006). Kvalitativní přístup umožňuje lépe analyzovat motivace aktérů, jejich nástroje a postupy či intenzitu a úroveň spolupráce. Kvalitativní přístup je v tomto případě lepší i proto, že na rozdíl od nerostných surovin lze přírodní zdroje a vzájemnou environmentální závislost převádět do termínů „finančního zisku“, „ekonomické hodnoty“ či „nákladů“ velmi obtížně, což znesnadňuje kvantifikaci proměnných i výsledků (pro možnosti takzvaného *green accounting* srovnej například Jantzen 2006; Commission on Geosciences, Environment, and Resources 1994).

Data pro tento článek jsem sbírala terénním výzkumem a dále analýzou volně přístupných dokumentů vládních i nevládních institucí, novinových článků a e-mailové komunikace s experty, úředníky a novináři. Zejména jsem provedla revizi dosavadní literatury týkající se životního prostředí, přírodních zdrojů a managementu konfliktů, prostudovala a analyzovala jsem literaturu týkající se čínsko-tchajwanského a izraelsko-palestinského konfliktu a realizovala jsem terénní výzkum, jehož součástí bylo i sbírání dat pomocí

polostrukurovaných rozhovorů. Terénní výzkum jsem podnikla v květnu až srpnu 2012 na Tchaj-wanu a zahrnoval pozorování aktivit různých aktérů v oblasti environmentálních témat (konference, demonstrace, semináře) i rozhovory s domácími a zahraničními novináři věnujícími se ekologické tematice i se zástupci tchajwanských NGO, think-tanků a univerzity, vládních úřadů.³ Původním cílem pobytu a výzkumu byla analýza role tchajwanských nevládních organizací v tchajwansko-čínských vztazích. Rozhovory k tomuto článku vznikly jako vedlejší produkt původního výzkumu mj. i proto, že aktéři zabývající se environmentálními tématy byli mimořádně sdílní, jejich činnost v čínsko-tchajwanských vztazích byla velmi bohatá a výborně u nich fungovala metoda sněhové koule. Informace nabyté v rozhovorech byly doplněny a triangulovány pomocí informací z vládních publikací, výzkumných zpráv, novinových článků a akademických studií. Určitým nedostatkem předložené analýzy je skutečnost, že terénní výzkum jsem realizovala pouze u jedné případové studie; případová studie analyzující izraelsko-palestinskou environmentální spolupráci byla zpracována bez terénního výzkumu. V několika případech jsem analýzu dostupné literatury a dokumentů doplnila o e-mailovou komunikaci se zástupci izraelských i palestinských environmentálních NGO a s pracovníky různých výzkumných center a výzkumných vládních skupin.⁴

Ačkoliv jsem učinila celkem 33 přímých rozhovorů týkající se ekologických témat a 19 e-mailových rozhovorů, rozhovory jako přímé zdroje využívám jen zřídka. Více než polovina respondentů mne žádala o anonymitu včetně podepsání velmi komplikovaných smluv zakotvujících možnosti zveřejnění konkrétní informace či autorizace dat. Respondenti obvykle jako hlavní důvod uváděli, že se obávají, aby svým chováním neohrozili své spolupracovníky nebo aby nenarušili či nepokazili současnou politickou situaci, kdy v čínsko-tchajwanských i palestinsko-izraelských vztazích existuje jen velmi křehká rovnováha. V několika případech pak někteří argumentovali obavami o image své organizace. S ohledem na tyto skutečnosti i fakt, že jsem v izraelsko-palestinském případě nemohla provést srovnatelný terénní výzkum a že v čínsko-tchajwanském případě můj výzkum stále pokračuje, což vyžaduje zachovat dobré vztahy s respondenty, jsem informace z rozhovorů používala spíše v obecném smyslu a konkrétní data jsem se pokoušela dohledávat i v jiných zdrojích.

Předkládám studii, kterou lze kvalifikovat jako dvoupřípadovou studii s komparativními prvky, byť v pravém slova smyslu o komparaci nejde a komparace není výzkumným cílem. Předložené hypotézy budu testovat na dvou empirických případech – na čínsko-tchajwanském konfliktu a na izraelsko-palestinském konfliktu. Tyto dva konflikty jsem vybrala proto, že prošly různými stadii, včetně násilí či omezeného násilí, probíhají dostatečně dlouho a dosud nebyly vyřešeny, a současně se odehrávají v oblastech, kde jsou dlouhodobě závažné environmentální problémy jako dezertifikace, nedostatek pitné vody, oslabování biodiverzity, narušení ekosystémů a extenzivní rybolov. Oba konflikty tak poskytují dostatek materiálu pro testování předložených hypotéz. Současně jsou oba konflikty specifické v tom, že jde (v případě Palestinské autority do zimy 2012/2013, kdy nejprve Valné shromáždění OSN uznalo Palestinu jako „*nečlenský pozorovatelský stát OSN*“ a poté Mahmúd Abbás podepsal v lednu 2013 dokumenty nutné k etablování Palestinských území jako státu) o konflikty mezi státem a kvazistátem, což fakticky znamená, že jeden z aktérů konfliktu je vyloučen z multilaterálních mezinárodních environmentálních dohod zarámovaných činností OSN či jejich agentur, například UNEP, a bilaterální jednání o přírodních zdrojích či ochraně životního prostředí jsou většinou jedinou možnou variantou.

V konkrétních případových studiích se zaměřím na následující otázky:

Kdy a za jakých okolností společná environmentální aktivita vznikla a jaký je její „vztah“ k probíhajícímu konfliktu? V tomto případě mě bude zajímat, kdy a za jakých okolností se zrodila environmentální spolupráce a jak probíhá, přičemž průběh environmentální spolupráce budu kontextualizovat s průběhem konfliktu, respektive s jeho intenzitou. Zde vytvořím zjednodušený graf konfliktu, kde horizontální osa bude zaznamenávat čas

a vertikální osa bude zaznamenávat intenzitu. Časovou jednotkou bude jeden rok, intenzita bude definována v souladu s databází Heidelberského institutu pro výzkum konfliktů (dále jen HIIK). HIIK (nedatováno) definuje jednotlivé stupně intenzity takto: Spor je definován jako „rozdlil v postojích týkající se definovatelných hodnot národního významu, požadavky jsou artikulovány alespoň jednou stranou a druhá je vzala na vědomí“. Ne-násilná krize je definována jako „manifestace konfliktu, která zahrnuje použití nástrojů, které lze chápat jako předcházející použití násilí; tyto nástroje zahrnují například verbální nátlak, hrozby použití síly nebo ekonomické sankce“. Násilná krize je definována jako „situace, kde alespoň jedna strana používá organizovaným způsobem opakovaně násilí“. Omezená válka je „situace, kde je opakovaně používáno organizované násilí“.

Analýza toho, kdy a za jakých okolností se zrodila environmentální spolupráce a jak probíhá v kontextu intenzity konfliktu, nám umožní ověřit či vyvrátit hypotézu 1.

Jaká je povaha environmentálních zájmů konfliktních komunit a co je předmětem environmentální spolupráce? Za neobchodovatelné, respektive obtížně obchodovatelné statky byly vymezeny biodiverzita fauny a flóry, kvalita půdy, atmosféra, přírodní scenerie, ekosystémy a jejich funkce a kvalita a dostupnost mořské i sladké vody. Pokud odhalím, že se environmentální spolupráce týká jiného než uvedeného statku, přezkoumám jeho (ne)obchodovatelnost. Dále bude ověřováno, zda aktéři (ne)spojují dané statky s bezpečnostními a strategickými otázkami či s právy vlastní komunity. Odpovědi na tyto otázky nám umožní ověřit/vyvrátit hypotézu 2 a 3.

Kdo jsou aktéři, kteří se podílejí na environmentální spolupráci, a jaká je její intenzita? Intenzitu spolupráce obecně rozdělím do tří úrovní: nízká úroveň, střední úroveň a vysoká úroveň spolupráce. Nízká úroveň spolupráce je charakterizována aktivitami nevládních organizací, skupin občanské společnosti a odborníků z výzkumných center, univerzit či rezervací a národních parků. Vyznačuje se neochotou státu a jeho institucí být přímo zahrnut, přičemž vláda a státní úřady taktně souhlasí s přenesením témat na nestátní aktéry. Jako střední úroveň spolupráce označuji stav, kdy se vlády a jejich úřady stávají oficiálně účastníky jednání. Vznikají společné výbory, komise a poradní skupiny s omezenými pravomocemi a autoritou, které mají radit a analyzovat konkrétní témata. Dochází k setkávání mezi vládními zástupci na nižších úrovních, ale jednání jsou nezávazná. Vysoká úroveň spolupráce je charakterizována aktivitami, jako je formování supranacionálních organizací, bilaterálních či multilaterálních komisí, společných poradních panelů a výborů s pravomocí vytvářet normy a dohlížet na jejich dodržování.

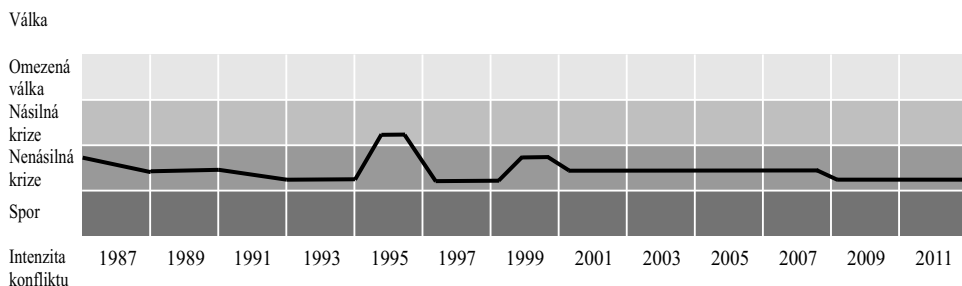
Jaké postupy a nástroje aktéři volí v rámci environmentální spolupráce? Mezi nástroje a postupy patří například environmentální vzdělávání, konference, workshopy, vytvoření společné platformy pro výměnu informací, vytvoření společných výzkumných či ochranných týmů, společných přírodních rezervací, přírodních parků či ochranných zón, společné monitorování ohrožených druhů, vytváření společných webových stránek či společných televizních a jiných dokumentů, organizací pro společný management přírodních zdrojů, oficiálních dohod, programů společné environmentální infrastruktury a ekologických inovací a v neposlední řadě konsorcií nevládních organizací a lokálních státních agentur.

ČÍNSKO-TCHAJWANSKÉ VZTAHY A ENVIRONMENTÁLNÍ SPOLUPRÁCE

V této kapitole budu analyzovat environmentální spolupráci mezi dlouholetými rivaly a po dlouhou dobu zjevnými nepřáteli, a to Čínou a Tchaj-wanem. Čínsko-tchajwanské vztahy jsou velmi komplikované, byť v posledních letech se výrazně zlepšily a lze je chápat asi jako nejlepší od roku 1949, tj. od odchodu protikomunistické opozice z čínské pevniny. V tomto textu nelze – a ani to není jeho cílem – představit a analyzovat vývoj politických vztahů mezi Čínou a Tchaj-wanem či bezpečnostní situaci v Tchajwanské úžině, nicméně abychom mohli sledovat vývoj environmentální spolupráce a posoudit, jak se rozvíjí, případně slábne a je-li ovlivněna bezpečnostním a politickým kontextem,

musíme tento kontext, v němž se environmentální spolupráce odehrává, stručně představit. Pro bezpečnostní kontextualizaci použiji data z Heidelberského *Konfliktbarometru*, která převedu do již „klasické“ křivky konfliktu. Tato data však kvalifikují bezpečnostní situaci vždy jen do pěti stupňů, což je příliš obecné. Pro zpřesnění jsem křivku ještě v jednotlivých stádiích upravila podle politického kontextu.⁵ V textu, který následuje, pak krátce představím, která environmentální témata spojují oba hráče v Tchajwanské úžině a které environmentální otázky jsou pro Čínu i Tchaj-wan momentálně v Tchajwanské úžině neaktuálnější. V závěrečné části kapitoly budu analyzovat environmentální projekty, které realizují čínští a tchajwanští aktéři. Pro snazší přístup i ověření hypotéz a zodpovězení otázek a zřehlednění budu zanášet data o environmentální spolupráci do tabulky, kterou jsem rozdělila – v souladu s vymezenými otázkami a hypotézami – do tří sloupců: 1) charakter aktivity, respektive nástroje, 2) témata a 3) aktéři, respektive intenzita spolupráce (viz tabulku č. 1 v příloze).

Graf č. 1
Křivka čínsko-tchajwanského konfliktu

Zdroj: Autorka podle HIIK 1992–2012; upraveno, doplněno.

Uvažovat o čínsko-tchajwanské environmentální spolupráci lze v podstatě až od roku 1987, kdy bylo na Tchaj-wanu ukončeno stanné právo. Od roku 1949 do roku 1987 byly pod trestem smrti přerušeny veškeré kontakty obyvatel Tchaj-wanu s kontinentální Čínou. Tchajwanci, kteří chtěli před rokem 1987 navštívit Čínu, museli do Číny cestovat přes třetí zemi a žádat o zvláštní výjimku imigrační úředníky, kteří nesměli orázněvat tchajwanské pasy, neboť to na Tchaj-wanu fakticky znamenalo po návratu trest smrti (Guo et al. 2006). Čínsko-tchajwanské kulturní, společenské i politické kontakty se začaly pomalu rozvíjet od začátku devadesátých let, což umožnilo uvolnění poměrů v Číně a postupná demokratizace na Tchaj-wanu. Kulturní a společenské kontakty napříč Tchajwanskou úžinou rostly s uvolňováním politických bariér, zejména v okamžiku, kdy se uvolnily kvóty na krátkodobé turistické návštěvy a kdy byly mezi Čínou a Tchaj-wanem zavedeny pravidelné letecké linky.

Od roku 1987 se čínsko-tchajwanské vztahy neustále zlepšují, a jak je vidět z grafu č. 1, jsou s několika výjimkami hodnoceny jako nenásilná krize. Přesto však čas od času narůstá napětí na obou stranách a dochází k omezeným politickým a vojenským konfrontacím. Existují tři hlavní milníky pro zlepšování vztahů: rok 1987, tedy konec stanného práva na Tchaj-wanu; rok 1992, kdy byl uzavřen takzvaný Konsenzus 1992, v němž obě strany uznávají, že existuje „jedna Čína“, a vytvářejí polooficiální pravidelné konference a později polooficiální tělesa, která obě vlády zastupují při bilaterálních jednáních – na čínské straně Asociace pro vztahy přes Tchajwanskou úžinu (dále ARATS), na tchajwanské straně Nadace pro přesúžinové vztahy (dále SEF) –; a rok 2008, kdy byl po osmi letech prezidentského mandátu zástupce Demokratické pokrokové strany (dále jen DPP) zvolen prezidentem Ma Ying-jeou, zástupce Kuomintangu (dále jen KMT).

Jak jsem uvedla výše, došlo – navzdory zlepšování vzájemných vztahů po roce 1987 – i k několika konfrontacím. V červenci 1995 reagovala Čína omezenými vojenskými akcemi (vojenská cvičení a omezené ostřelování trvalo do března 1996) v Tchajwanské úžině na návštěvu tchajwanského prezidenta Lee v USA a jeho projev na Cornellově univerzitě týkající se tchajwanské demokratické zkušenosti. Podruhé se pak vztahy mezi oběma státy zhoršily v roce 1999, kdy prezident Lee označil čínsko-tchajwanské vztahy jako „zvláštní mezistátní“ vztahy (Lee Ten-hui, citováno dle Shiquan 2001: 132), což Čína interpretovala jako porušení Konsenzu 1992 a první tchajwanský krok k vyhlášení nezávislosti. Čínsko-tchajwanské vztahy se příliš nezlepšily ani po odchodu prezidenta Lee, neboť v roce 2000 vyhrál prezidentské volby reprezentant DPP, tedy politické strany podporující nezávislost Tchaj-wanu. V letech 1990 až 2000 byly čínsko-tchajwanské vztahy také kontinuálně komplikovány a občasné zhoršování námořními spory, s tím spojenými haváriemi a pirátskými útoky.⁶

Po roce 2001 se sice dařilo čínsko-tchajwanské vztahy mírně zlepšovat, nicméně chladně zůstaly až do nástupu prezidenta Ma z KMT v roce 2008. Po roce 2008 lze opět hovořit o kontinuálním zlepšování čínsko-tchajwanských vztahů, byť obě strany zůstávají velmi opatrné a tchajwanská pročínská politika je pod silným tlakem nevládních organizací, občanských hnutí a politických uskupení protestujících proti komunistickému režimu v Číně a/nebo podporujících tchajwanskou nezávislost (srovnej například The China Post 2010; Taipei Times 2012a; Focus Taiwan 2013).

Tchajwanská úžina a Jihočínské moře představují jedinečný ekosystém s mnoha ohroženými živočišnými a rostlinnými druhy. Pod mořskou hladinou v oblasti se nacházejí ojedinělá korálová společenství se specifickou faunou, a v oblastech, kde se mísí slaná a sladká voda, se vyskytují jedinečné mokřady (mnohé vedené v Seznamu ohrožených mokřadů takzvané Ramsarské úmluvy o mokřadech), které poskytují útočiště ohroženým druhům ptactva a mořských korýšů (více například Chen – Wang – Zhang – Lin 2009). Vedle ojedinělých a vzácných ekosystémů se ale v oblasti vyskytují také závažné environmentální problémy: nadměrný rybolov devastující místní ekosystémy, znečištění pobřeží a moře průmyslovými odpady a ropou ničící lokální biotopy, nedostatek (kvalitní) pitné vody a průmyslové havárie poškozující podzemní zdroje či zásobárny pitné vody a v neposlední řadě zhoršující se kvalita ovzduší zaviněná intenzivní průmyslovou výrobou v pobřežních městech a písečnými bouřemi způsobenými dezertifikací v čínském vnitrozemí.

První kontakty v oblasti environmentální spolupráce začaly ihned po ukončení stanného práva v roce 1987, kdy se pionýry těchto aktivit staly čínské a tchajwanské akademické instituce (viz tabulku č. 1 v příloze). Ještě v roce 1987 uspořádaly čínské a tchajwanské univerzity několik konferencí o ochraně životního prostředí v Tchajwanské úžině (Taiwan Expands Environmental Cooperation With the PRC 2009). V roce 1988 byl založen Národní výbor pro vědu, jenž zprostředkoval tchajwanským vědcům mezinárodní pobyty a cesty včetně kontaktů s čínskými univerzitami a výzkumnými ústavy. Spolu s demokratizací se začal zvyšovat i zájem o environmentální politiku a ekologické organizace (Tang – Tang 1997; Tang – Zhan 2008). V Číně můžeme vidět, že širší zájem o ochranu životního prostředí roste v první polovině devadesátých let, což je také reflektováno nárůstem environmentální legislativy, zřizováním většího počtu přírodních rezervací a národních parků nebo přípravou systematických plánů na ochranu biodiversity (State Environmental Protection Administration, PRC 2006; Wu – Zhang 2012; Chen – Wang – Zhang – Lin 2009). Spolu s prohlubováním environmentálních problémů, nárůstem zájmu o ochranu životního prostředí na obou stranách Tchajwanské úžiny a politickým uvolňováním v Číně i na Tchaj-wanu se začala rozrůstat čínsko-tchajwanská spolupráce. S ohledem na první a druhou hypotézu by bylo vhodné určit, zda politické uvolňování předcházelo environmentální spolupráci, či naopak. V tomto případě to nejsme schopni přesně říci, neboť na konci osmdesátých a na počátku devadesátých let se v Číně i na Tchaj-wanu zároveň setkala

několik procesů – nárůst zájmu o životní prostředí, vzestup vlivu mezinárodních environmentálních organizací v oblasti i politické uvolňování. Nejsme tedy schopni určit příčinu a následek. Nevíme, zda intenzivnější environmentální spolupráce mezi Čínou a Tchaj-wanem je důsledkem politického uvolňování, nebo by nastala i tak, kvůli zhoršování kvality životního prostředí a rostoucímu zájmu o ekologii.

Druhá fáze environmentální spolupráce nastává po roce 1989, kdy byl na Tchaj-wanu přijat zákon o občanských organizacích a sdruženích (Hsu et al. 2011), čímž tchajwanské environmentální organizace a občanská – zejména protestní – hnutí získaly oficiální a legální prostor pro svoji práci (Liu 2004; Terao 2002). Na čínské straně již v té době environmentální nevládní organizace a sdružení existovaly (například *Friends of Nature* nebo *Center for Legal Assistance to Pollution Victims*), byť je nutné vzít v úvahu, že vzhledem k politickému režimu a situaci byla (a je) velká část těchto organizací spojena se státními institucemi, univerzitami nebo komunistickou stranou a jde spíše o kvazinevládní organizace (více viz Yang 2005). Dobré a pevné vazby se státními úřady představují faktor, který hraje v čínském i tchajwanském prostředí důležitou roli. V čínském prostředí je většina environmentálních organizací velmi konformních, na Tchaj-wanu však existuje významná dělicí linie; část ekologických organizací je politicky konformních, ať už k DPP či KMT, a přijímá od ministerstev finanční prostředky na různé projekty a konference (Rozhovor s velvyslancem Wu 2012), část ekologických organizací zdůrazňuje svoji ekologickou funkci „hlídacích psů“ a stát považuje za aktéra, kterého je třeba nezávisle monitorovat (Tang – Tang 1997; Rozhovor s představiteli SOW 2012).

Třetí fází vzájemných vztahů otevřela dohoda o zřízení polooficiálních organizací zastupujících Peking a Tchaj-pej ve vzájemných jednáních, což umožňovalo zahrnout do „oficiálních“ bilaterálních jednání i ochranu životního prostředí.

Čtvrtou fází rozvoje environmentální spolupráce otevřela příprava Číny na Olympiádu v roce 2008. Čína čelila od poloviny devadesátých let velkému tlaku UNEP a Asijské rozvojové banky, aby se zapojila do regionálních environmentálních projektů, ať už na bilaterální, či na multilaterální bázi. Čína původně řadu takových možností odmítla, nicméně se zvýšením úsilí o získání olympijských her musela zlepšit kvalitu životního prostředí, což ji motivovalo k navázání nových bilaterálních a multilaterálních projektů spolupráce při ochraně životního prostředí. To koincidovalo s všeobecným zvýšením důrazu na ochranu životního prostředí v obou zemích a rozvojem environmentální legislativy na obou stranách Tchajwanské úžiny (srovnej například State Environmental Protection Administration, PRC 2006; National Council for Sustainable Development, ROC 2003).

Pátou – zatím poslední fází – je vyjednávání o dalších smlouvách v rámci Smluvního rámce pro hospodářskou spolupráci. Peking i Tchaj-pej začaly mluvit od roku 2010 o nutnosti zahrnout otázky ochrany životního prostředí a další environmentální témata do vzájemného smluvního rámce (Taipei Times 2010; Focus Taiwan 2010). Tato potřeba je spojená zejména s růstem ekonomické aktivity v Tchajwanské úžině (například společné čínsko-tchajwanské rybí farmy) a jejím negativním environmentálním vlivem, který obě vlády dlouho ignorovaly (Rozhovor s Jensem Kastnerem 2012; a dále například Kastner 2010).

DÍLČÍ ZÁVĚR

Na základě evidence uvedené výše a v tabulce v přílohách lze, s ohledem na hypotézy a otázky tohoto textu, konstatovat, že navzdory tomu, že mezi oběma stranami proběhl násilný konflikt a vzájemné vztahy se čas od času výrazně zhorší, probíhá environmentální spolupráce. S ohledem na to, že v oblasti koincidovalo několik socioekonomických a politických procesů, nemůžeme odvodit, který byl příčinou a který byl následkem, a nejsme tak schopni určit, zda je oslabování konfliktu příčinou environmentální spolupráce, anebo zda by se environmentální spolupráce rozvinula bez ohledu na intenzitu konfliktu jen kvůli nárůstu environmentální závislosti v oblasti. Pokud je environmentální

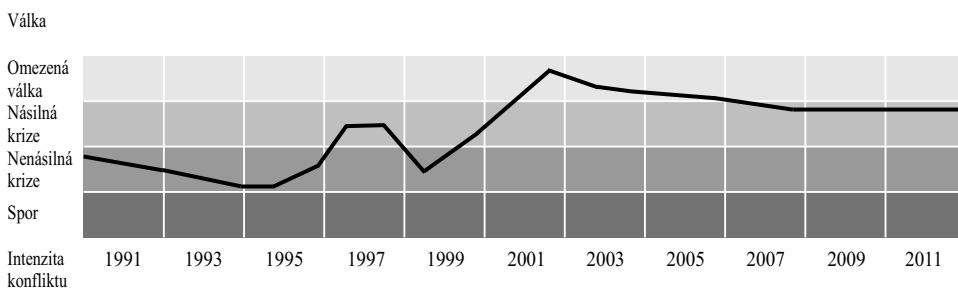
spolupráce omezoována či pokud se zpomaluje, tak spíše vnitrostátními překážkami či nízkým zájmem státních institucí než konfliktem jako takovým. I v obdobích zvýšení intenzity konfliktu environmentální spolupráce pokračovala, byť ne na všech úrovních, a to zejména v oblastech, jako je kvalita vody či ochrana ekosystémů (H1 i H2 byly potvrzeny). Environmentální spolupráce mezi Čínou a Tchaj-wanem se týká primárně zdrojů, které nejsou přímo obchodovatelné, jako ochrana životního prostředí, zejména mokřadů, korálových útesů, kvality vody a vzduchu, snížení emisí a monitorování ekologických jevů, a ani jeden z aktérů neinterpretuje tyto zdroje jako bezpečnostní či strategické otázky. Environmentální problémy chápou jako širší regionální problém (H3 byla potvrzena). Mezi aktéry environmentálního budování míru se v čínsko-tchajwanském případě objevují nejprve univerzity a výzkumné ústavy, později nevládní organizace a místní úřady, případně střední politické autority a technické autority. Teprve později, poprvé po roce 2009, se mezi aktéry objevili zástupci ministerstev životního prostředí. Od roku 2010 pak obě strany začaly hovořit o možnosti jednání na ministerské úrovni, případně v rámci jednání ARATS a SEF. V období od roku 1987 do přibližně roku 2009 lze intenzitu spolupráce charakterizovat jako stupeň, který jsem vymezila jako nízký. Hlavním nositelem aktivit a kontaktů byly univerzity, výzkumné ústavy a nevládní organizace. Výjimečně se mezi aktéry vyskytly i provinční úřady nebo technické autority, nicméně nikoliv jako hlavní nositelé aktivity a jednání. Střední úroveň spolupráce lze identifikovat poprvé v období na přelomu let 2008 a 2009, kdy se na environmentálních aktivitách začínají pravidelně podílet zástupci ministerstev životního prostředí a jejich odborů a začíná se hovořit o zřízení trvale existujících platform, které by fungovaly jako poradní sbory či analytická tělesa. V letech 2010 až 2013 začaly také obě strany nezávisle na sobě při různých příležitostech zmiňovat vhodnost zahrnutí environmentálních témat do polooficiálních vztahů a jednání, k oficiálnímu oboustrannému potvrzení zahrnutí témat jako ochrana životního prostředí apod. do vzájemných dohod však zatím nedošlo. Úroveň, respektive intenzita spolupráce určitým způsobem předznamenává i charakter nástrojů. Mezi nástroji převládají nezávazná příležitostná komunikační fóra jako konference a workshopy, případně vznikají trvalejší nástroje jako pravidelné série konferencí a workshopů, dohody o spolupráci při výměně informací či platformy pro osobní kontakty, horké environmentální linky⁷ a společné výzkumné projekty.

IZRAELSKO-PALESTINSKÉ VZTAHY A ENVIRONMENTÁLNÍ SPOLUPRÁCE

V této kapitole budu analyzovat environmentální spolupráci mezi mnohaletými nepřáteli, kteří spolu celá desetiletí velmi tvrdě válčí, a to mezi Izraelem a Palestinci. Na rozdíl od čínsko-tchajwanských vztahů je izraelsko-palestinský konflikt mnohem nepřehlednější, neboť aktéři na palestinské straně se výrazně mění a diverzifikují, což reflektují i databáze konfliktů, které v oblasti identifikují několik konfliktních diád (například Izrael vs. Hamás, Izrael vs. Palestinská autorita, Izrael vs. Fatáh a další skupiny). Jako ústřední diádu jsem pro analýzu izraelsko-palestinských vztahů v environmentální oblasti chápala dvojici Izrael – Palestinská autorita (dříve Organizace pro osvobození Palestiny, dále jen OOP), nicméně stejně jako u předchozího případu i zde – a protože je tu více konfliktních diád, bylo to mnohem důležitější – je třeba konfliktní křivku upravit dle politického kontextu. V textu, který následuje, nejprve zmíním, která environmentální témata jsou v izraelsko-palestinském vztahu nejnaléhavější, pokusím se vymezit hlavní milníky limitující, či naopak otevírající environmentální spolupráci a ve třetí části kapitoly pak budu analyzovat environmentální projekty, které realizují izraelští a palestínští aktéři. Stejně jako v předchozí kapitole vytvořím tabulku, do níž budu zanášet údaje o 1) charakteru aktivit a nástrojích spolupráce, 2) tématech a 3) aktérech a intenzitě spolupráce (viz tabulku č. 2 v příloze).

Analyzovat izraelsko-palestinskou environmentální spolupráci a budování míru se jevílo jako na první pohled snazší úkol, neboť zejména témata jako spolupráce v oblasti

Graf č. 2
Křivka izraelsko-palestinského konfliktu

Zdroj: Autorka podle HIIK 1992–2012; upraveno, doplněno.

vodních zdrojů na Blízkém východě jsou velmi populární a často pojednávána (srovnej například Libiszewski 1995; Gleick 1994, 1995; Kramer 2008). Nicméně jak se ukázalo v průběhu výzkumu, na rozdíl od čínských a tchajwanských úřadů a organizací jsou izraelské a palestinské úřady a nevládní organizace mnohem opatrnější, obezřetnější a rezervovanější jak k vlastní spolupráci, tak ke sdělování informací, což souvisí s horší bezpečnostní situací v oblasti, zejména s množstvím teroristických útoků a s názorem na odpovědnost za environmentální problémy v regionu (Chaitin – Obeidi – Adwan – Bar-On 2004). Zatímco každé mírové jednání posílí optimismus ohledně budoucího vývoje a otevře dveře různým projektům spolupráce, naopak teroristické útoky a zpříšňující se bezpečnostní opatření spolupráci brzdí, nebo ji téměř znemožňují. Řada palestinských i izraelských nevládních organizací a škol se rozhodla přerušit společné ekologické projekty po zahájení druhé intifády v roce 2000, neboť vzájemné projekty byly vyhodnoceny jako příliš nebezpečné (s ohledem na životy účastníků) nebo příliš komplikované (s ohledem na to, jak je obtížné získat povolení ke vstupu a jaké vznikají obtíže při bezpečnostních kontrolách mezi izraelským a palestinskými územími; viz Chaitin – Obeidi – Adwan – Bar-On 2004; Birds as peacemakers 2010). Na druhé straně je nutné poznamenat, že navzdory zhoršování vztahů a vypuknutí násilí se některé projekty environmentální spolupráce udržely, byť v upravené či omezené podobě. Šlo například o spolupráci badatelů a různých NGO při ochraně biodiverzity či migrujících druhů nebo spolupráci izraelsko-palestinských mezivládních pracovních skupin a výborů (Společný výbor environmentálních expertů či Společný výbor pro vodní zdroje), a to dokonce i v době, kdy oficiální politické vztahy velmi ochladly.

Druhou brzdou environmentální spolupráce v oblasti je odlišný postoj k environmentálním tématům a ochraně životního prostředí, který je dán 1) tendencí hledat viníka environmentálních obtíží a volat jej k odpovědnosti; a 2) odlišnými kulturními a náboženskými představami o ochraně životního prostředí a využívání přírodních zdrojů. Mnozí palestínští aktéři včetně mnoha environmentálních nevládních organizací (jako například *The Applied Research Institute in Jerusalem*) spojují zhoršování stavu životního prostředí a environmentální problémy na palestinských územích s izraelskou přítomností a/nebo s vedením ozbrojených bojů a špatným izraelským environmentálním managementem (Abu Safieh 2012; Alatout 2006; Kramer 2008; UNEP 2003) a svou činnost nezaměřují na odstranění negativních ekologických dopadů pomocí spolupráce, ale na monitorování neekologických aktivit druhé strany, negativní ekologické dopady bezpečnostních opatření a protesty proti takovému činnosti. V izraelsko-palestinském sporu tak v posledních desetiletích životní prostředí a jeho ochrana pouštějí v interpretaci některých aktérů tradiční spojení s *low politics*, respektive s kvalitou života místních komunit, neboť životní prostředí a jeho stav jsou spojovány s lidskými právy, spravedlností a politicko-bezpečnostní

situací (srovnej například článek Dr. Abú Safieha, předsedy Palestinského úřadu pro kvalitu životního prostředí, pro al-Džazíru – Abu Safieh 2012), což potlačuje vědomí vzájemné environmentální závislosti. Mnohé palestinské, původně environmentální nevládní organizace (jako například *The Applied Research Institute in Jerusalem*, *Land Research Center* nebo *MA'AN Development Center*) jsou dnes příjemci významné podpory ze zahraničí a ochrana životního prostředí je jen jednou z mnoha jejich činností. Tyto skutečnosti pak vedou k tomu, že se izraelsko-palestinský konflikt přesouvá i na úroveň vztahů mezi environmentálními organizacemi, které se vzájemně obviňují z politických cílů a účelových aktivit (srovnej například Wolfson – Tzvang 2004) a ze zneužívání či využívání společných rámců pro environmentální spolupráci ve prospěch jedné ze stran (Selby 2013). Bezpečnostní situace v oblasti a využívání environmentálních témat k politickým účelům brzdí a komplikuje rozvoj environmentální spolupráce na všech úrovních.

Environmentální izraelsko-palestinskou spolupráci negativně ovlivňují i odlišné náboženské a kulturní představy obou stran o ochraně životního prostředí a přírodních zdrojů (Haddad 2000). Bariérou environmentální spolupráce může být i – podobně jako v tchajwansko-čínském případě – přílišná konformita, či dokonce symbióza environmentálních aktérů včetně nevládních organizací s vládními úřady, ať už na palestinských, nebo na izraelských územích. Podle některých pozorovatelů (srovnej Haaretz 2012c) palestinské a izraelské ekologické organizace přestaly svou funkci „hlídacích psů“ tvářit v tvář státním orgánům plnit.

Nyní stručně představím největší environmentální problémy v oblasti. Jak bude zjevné, většina z nich vyžaduje intenzivní koordinovanou akci. Mezi klíčové problémy v izraelských a palestinských oblastech patří nedostatek pitné vody a její špatná kvalita, nedostatečné zpracování odpadních vod, které pak poškozují zdroje pitné vody a zemědělskou půdu, využívání zakázaných hnojiv, nedostatečné zpracování odpadu včetně nebezpečného odpadu, nadměrný rybolov, odlesňování a dezertifikace. Všechny tyto činnosti včetně probíhajících vojenských střetů a bezpečnostních opatření mají negativní vliv na biodiverzitu v oblasti a normální rozvoj místních a regionálních ekosystémů (UNEP 2003; Deutsche Welle 2012). Současně jsou oblast Jordánska a izraelská a palestinská území domovem ojedinělých ekosystémů aridních a semiaridních oblastí a poskytují pravidelně útočiště migrujícímu ptactvu na cestě z Evropy a Asie do Afriky. Ochrana životního prostředí v oblasti je poměrně novým fenoménem, například přírodní parky a rezervace začaly vznikat až od konce šedesátých let 20. století včetně příhraniční spolupráce při ochraně životního prostředí (UNEP 2003: 98). Ekologické projekty, environmentální politika i legislativa dlouhodobě výrazně zaostávají za reálnou potřebou ochrany přírodních zdrojů v oblasti (více srovnej například Amra 1998, který mapuje ochranu životního prostředí v oblasti v osmdesátých a devadesátých letech).

Přestože se některé projekty environmentální spolupráce v oblasti rozvíjely již na konci osmdesátých let (například ekologické izraelsko-palestinské projekty realizované izraelskými či arabskými NGO), důležitým milníkem pro zahájení environmentální spolupráce byl konec intifády na konci osmdesátých let a zahájení jednání mezi Izraelem a OOP. Mírové dohody z Osla z roku 1993 obsahovaly mj. i závazek environmentální spolupráce včetně vytvoření těles, která by pečovala o tuto spolupráci a jednala dále o ekologických tématech. Po celou druhou polovinu devadesátých let se environmentální spolupráce pomalu rozbíhala, a to jak na oficiální, tak na neoficiální úrovni. Na základě druhé dohody z Osla (viz tabulku č. 2 v příloze) byla zřízena společná tělesa pro spolupráci v environmentální oblasti, například Společný výbor environmentálních expertů či Společný výbor pro vodní zdroje. Mnohé aktivity byly utlumeny se zhoršením vztahů v roce 1997 a ukončeny zahájením druhé intifády v roce 2000, včetně přerušení práce formálních těles a společných výborů (UNEP 2003: 19). Určitou výjimkou byly některé izraelsko-palestinské mezivládní skupiny, například Společný výbor pro vodu a Společný výbor environmentálních odborníků (Baskin 2011), které pracovaly neoficiálně a navzdory intifádě a přerušení

politických vztahů se setkávaly na půdě Izraelského a palestinského centra pro výzkum a informace (viz tabulku č. 2 v příloze). Po ukončení intifády dochází k obnovování environmentální spolupráce, ale jen pomalu. Omezena byla spolupráce mezi univerzitami a výzkumnými ústavy, neboť některé palestinské univerzity se rozhodly přerušit formální institucionální spolupráci s izraelskými univerzitami (podobně se některé palestinské univerzity chovaly v první intifádě; viz The Knesset 2011: 14). Palestiňští badatelé mohou sice spolupracovat s izraelskými univerzitami individuálně, ale nedostává se jim k tomu formálního institucionálního zastřešení (Twite 2003: 564). Po ukončení druhé intifády je zřejmé, že izraelské i palestinské aktéry jsou ochotnější k environmentální spolupráci v rámci multilaterálních projektů, zejména je-li do nich zapojeno Jordánsko (The Knesset 2011). Nevládní organizace se po druhé intifádě vracejí ke společným environmentálním projektům zdráhavě, s výjimkou těch, které mají environmentální spolupráci „v popisu práce“ (například *Friends of the Earth-Middle East* nebo *Israel Union for Environmental Defense*; srovnej Haaretz 2012a) a/nebo mají finanční podporu pro environmentální budování míru od vnějších aktérů.

DÍLČÍ ZÁVĚR

Na základě evidence uvedené v tabulce č. 2 a výše v textu lze s ohledem na výzkumné cíle této stati konstatovat, že ačkoli mezi oběma stranami proběhl násilný konflikt, vzájemné vztahy se cyklicky zhoršují a opakovaně se objevují násilné útoky, environmentální spolupráce pokračuje, byť s různou intenzitou. Environmentální spolupráce však neprobíhá po celou dobu konfliktu. Významným milníkem byl počátek devadesátých let, kde se s ukončením první intifády zvýšila svoboda pohybu. Jak ukázala situace v období druhé intifády, hlavní překážkou v pokračování environmentálního budování míru a spolupráce nebyla intenzita násilí, ale bezpečnostní překážky jako získávání zvláštních povolení ke vstupu na izraelská území či zvláštní bezpečnostní kontroly (H1 byla potvrzena). Izraelsko-palestinská environmentální spolupráce se týká zejména kvality a ochrany vodních zdrojů a ochrany životního prostředí. Nejvíce se spolupráce etablovala v environmentálním vzdělávání a ochraně migrujících druhů a lokálních ekosystémů. Současně je zřejmé, že environmentální spolupráce, byť dlouhodobá a byť v oblastech, které jsou životně důležité pro místní komunity, je omezována, neboť environmentální zdroje a stav životního prostředí jsou spojovány s bezpečnostními a strategickými otázkami a právy konkrétních komunit (H3 byla potvrzena). Mezi aktéry environmentální spolupráce se objevují univerzity a individuální badatelé a výzkumné týmy (neboť mnoho palestinských univerzit přerušilo po druhé intifádě oficiální spolupráci s izraelskými univerzitami), nevládní organizace, místní úřady a regionální autority. Environmentální spolupráce je zarámována do oficiálních dohod mezi izraelskou vládou a Palestinskou autoritou, nicméně spolupráce na nejvyšší oficiální úrovni fakticky neprobíhá. Tělesa, která vznikla jako meziministerské výbory spolupráce a komunikace, přestávají po čase fungovat, a pokud fungují delší dobu navzdory zhoršování vzájemných vztahů, pak je to dáno osobním zájmem členů výboru, kteří spolu navázali dobré osobní vztahy a vzájemně si důvěřují a téma společné práce chápou jako natolik důležité, že je třeba překonat animozity dané průběhem konfliktu (H2 byla potvrzena). Intenzita environmentální spolupráce je v izraelsko-palestinských vztazích střídavá; odehrává se na nízké až střední úrovni, přičemž střední úroveň je velmi nestabilní. Tam, kde probíhá environmentální spolupráce na střední a nízké úrovni, jsou aktéry často finančně podporováni a lobbováni vnějšími, mezinárodními aktéry, a to rozvojovými agenturami cizích států, zahraničními univerzitami či mezinárodními nevládními organizacemi (srovnej například Kramer 2008: přílohy). Úroveň, respektive intenzita spolupráce předznamenává i charakter nástrojů. Mezi nástroji převládají nezávazné aktivity, které jsou i v případě zhoršení vztahů jednotliví aktéry schopni realizovat samostatně. Formální spolupráce mezi univerzitami je poměrně opatrná, převládají spíše individuální kontakty výzkumných týmů nebo ochránců životního prostředí. Žádné horké

linky pro řešení environmentálních problémů a havárií neexistují a environmentální otázky ustupují bezpečnostním a strategickým otázkám, a to i na nízké a střední úrovni spolupráce.

* * *

V dosavadním výzkumu vztahu mezi konflikty a přírodními zdroji a nerostnými surovinami dominantně převažuje interpretace chápající přírodní zdroje jako příčinu nebo urychlovač konfliktů. V posledních letech se objevují v politické praxi (UNEP 2009; OSCE nedatováno) i mezi některými kruhy badatelů názory, že životní prostředí a přírodní zdroje mohou poskytnout prostor pro spolupráci mezi konfliktními stranami. V této souvislosti se objevil mj. termín *environmentální budování míru*. V tomto textu jsem se pokusila analyzovat, zda environmentální zdroje poskytují příležitost ke spolupráci. Předložený text byl postaven na třech hypotézách, a to že konflikt není překážkou environmentální spolupráce (H1). Environmentální spolupráce je motivována vzájemnou environmentální závislostí (H2). Klíčovým faktorem je, že spolupráce se týká zdrojů, které nejsou obchodovatelné, nepřinášejí bezprostřední vyčíslitelný zisk a nejsou interpretovány jako bezpečnostní a strategické zájmy či nejsou ztotožňovány s právy dané komunitou (H3).

Na základě dvou zkoumaných případů lze potvrdit všechny tři hypotézy. Jinými slovy, lze potvrdit, že environmentální spolupráce může probíhat navzdory násilnému konfliktu, že motivací je environmentální závislost a spolupráce probíhá v oblastech, které jsme vymezili jako neobchodovatelné přírodní zdroje, přičemž tyto zdroje nejsou interpretovány jako bezpečnostně-strategická témata. Z výzkumu také vyplývá, že tam, kde probíhá spolupráce v oblasti environmentálních zdrojů, které jsou spojovány s bezpečnostními a strategickými otázkami, vede zhoršení politických vztahů a zvýšení intenzity konfliktu k oslabení environmentální spolupráce.

Pokud se vrátím ke dvěma otázkám, které byly položeny jako součást výzkumu, tj. k otázce týkající se aktérů a intenzity spolupráce a k otázce týkající se nástrojů environmentálního budování míru, předložený výzkum nám dává dosti materiálu, abychom nyní mohli odpovědět. V obou případech převažovala intenzita spolupráce na úrovni, kterou jsem definovala v úvodu jako nízkou a střední. Na environmentální spolupráci se v obou případech podílejí zejména nevládní organizace, skupiny občanské společnosti, odborníci z univerzit a výzkumných ústavů a rezervací či národních parků. Tito aktéři jsou většinou ochotni pokračovat ve spolupráci i v době, kdy se zvyšuje intenzita konfliktu. Pokud byli do environmentální spolupráce zapojeni představitelé státu, pak spíše místních či regionálních správ a samospráv či na úrovni nižších ministerských úředníků. Oficiální tělesa, která vznikla mezi státními úřady, měla vždy jen poradní či monitorovací funkce a jejich činnosti byly nezávazné. V čínsko-tchajwanském případě je cílem takových těles přímo koordinovat činnost v terénu tak, aby se snížily náklady a rizika materiálních a lidských ztrát při společných zásazích a projektech. V obou případech vyjadřoval stát a jeho instituce neochotu být přímo zahrnut do činností, a to i tehdy, kdy si byly státní úřady dobře vědomy negativních dopadů neexistující spolupráce při ochraně životního prostředí, a i v případech (izraelsko-palestinský případ), kdy byly státní úřady vázány ke spolupráci smluvním nástrojem.

Nástroje a postupy environmentálního budování míru a spolupráce souvisejí s intenzitou spolupráce. Vzhledem k nízké intenzitě spolupráce vznikají takové projekty, které většinou nevyžadují žádné formální smlouvy či závazky od účastníků se aktérů, nebo jde o projekty krátkodobé či jednorázové, případně projekty, kde přerušení spolupráce nepovede k žádným zásadním ekonomickým či jiným ztrátám a kde každá ze stran je schopna naplňovat cíle samostatně bez přímé spolupráce. Jde o konference, workshopy, letní školy, společné internetové stránky či databáze, monitorovací aktivity či filmy a brožury. Řidčeji se pak vyskytují projekty jako společné výzkumné týmy, zřizování společných

rezervací a přírodních parků. V palestinsko-izraelském případě je dokonce situace taková, že v rámci jednoho přírodního parku, respektive rezervace, existují fakticky rezervace dvě, spravované separátně, byť formálně existující jako jeden ekopark. Izraelsko-palestinský i čínsko-tchajwanský případ ukazují, že nejtrvalejší a nejintenzivnější jsou projekty výzkumných ústavů, univerzit a různých NGO, kde si zúčastnění aktéři uvědomují, že samostatný postup by byl nejméně prospěšný, a cítí užíjí přímou ztrátu v případech, kdy je spolupráce přerušena nebo k ní vůbec nedojde. V izraelsko-palestinském případě se tento fenomén objevuje ještě na úrovni obcí při společné péči o místní vodní zdroje a odpadní vody. Tento empirický poznatek tak může doplnit třetí hypotézu Environmentální spolupráce a budování míru probíhá v oblasti statků, které jsou neobchodovatelné a nepřinášejí bezprostřední vyčíslitelný zisk. Zdá se také, že environmentální spolupráce probíhá v oblastech, kde nespolečná přináší přímé, byť ne vždy snadno vyčíslitelné, ztráty jako například náklady na dovoz pitné vody, náklady na výstavbu vlastní čistíčky odpadních vod či náklady na čištění zemědělské půdy, případně ztráty při pěstování zemědělských plodin. Tuto domněnku by však bylo ještě třeba testovat v dalším výzkumu.

Závěrem si ještě dovoluji jednu úvahu vztahující se k výchozím hypotézám. Vedle zkoumaných proměnných se mi na základě předložené analýzy zdá ještě jako limitující prvek představa o tom, kdo je „vinen“ za zhoršování kvality životního prostředí a přírodních zdrojů. Zatímco v čínsko-tchajwanském případě si žádná ze stran nedává vinu za stav životního prostředí a řada kooperačních mechanismů v environmentální oblasti vznikla v případě, kdy čínsko-tchajwanští aktéři řešili environmentální problémy způsobené činnostmi lidí a průmyslu z celého regionu, v izraelsko-palestinském případě existuje zejména na palestinské straně velmi silné přesvědčení, že za většinu environmentálních problémů včetně zhoršování kvality přírodních zdrojů může izraelská strana. A přestože je jasné, že kvalita životního prostředí a přírodních zdrojů se může zlepšit jen vzájemnou spoluprací, mnoho palestinských aktérů se soustředí spíše na kampaně upozorňující na izraelské jednání.

¹ Tzv. Kimberlyjský proces vstoupil v platnost v roce 2003. Vytvořil mezinárodní schéma pro certifikaci diamantů. Cílem Kimberlyjského procesu a certifikace diamantů bylo omezit ilegální obchod s diamanty, zejména s takzvanými *konfliktními diamanty*, z jejichž prodeje jsou financovány ozbrojené konflikty (Kimberly Process nedatováno).

² Srovnání celou sérii publikací, které vznikly ve spolupráci UNEP, Univerzity OSN v Tokiu, McGillovy univerzity a washingtonského Institutu environmentálního práva; publikace a výstupy z výzkumu jsou dostupné na [Welcome to Environmental Peacebuilding 2013](#).

³ Pokud jde o vládní úřady, rozhovory jsem dělala se zástupci ministerstva zahraničních věcí, zejména Výboru pro vztahy s NGO, ministerstva životního prostředí (*Environmental Protection Administration*) a představiteli *Mainland Affairs Council* (anglické názvy institucí uvádím ve formě, kterou používá v anglickém jazyce ta která instituce). V případě univerzit to byli zástupci *National Taiwan University*, *National Chengchi University* a *National University of Kaohsiung*. V případě různých NGO a think-tanků to byli zástupci *Taiwan Association for Human Rights*, *Society of Wilderness*, *Homemakers' Union*, *Good Shepherd Sisters*, *Taiwan Environmental Action Network*, *Wild at Heart*, *Tzu Chi Foundation*, *Taiwan Environmental Protection Union*, *Wild Bird Society*, *Chang Yung-fa Foundation* a *Judicial Reform Foundation*.

⁴ Odpovědi jsem získala od zástupců izraelského ministerstva životního prostředí a od *Friends of the Earth Middle East*, *Israel/Palestine Center for Research and Information*, *Palestinian-Israeli Environmental Secretariat* a *Wildlife Palestine Society*.

⁵ HIIK uvádí data k jednotlivým konfliktům vždy za jeden kalendářní rok, a to vždy nejhorší situaci – míněno největší intenzitu konfliktu – v daném roce. Vzhledem k tomu, že předložený graf ukazuje průběh konfliktu v čase, pokusila jsem se na rozdíl od HIIK zachytit postupné zhoršování/zlepšování vztahů a pokles/nárůst intenzity konfliktu v průběhu jednoho roku. To například znamená, že trvalo-li čínské ostřelování taiwanských ostrovů od července 1995 do března 1996, neuvádím pro celý rok 1995 nebo 1996 stupeň intenzity „násilná krize“, ale graf ukazuje, že na tomto stupni se konflikt pohyboval jen část daného roku.

⁶ Jen v těchto deseti letech došlo k 237 rybářským sporům mezi čínskými a tchajwanskými loděmi a k 55 pirátským přepadením, v letech 1995 až 2000 pak musela tchajwanská pobřežní hlídka více než osmnáctisíckrát vykazat čínské lodě z pobřežních vod Tchaj-wanu (Lee 2003: 15).

⁷ V roce 2000 se na Tchaj-wanu uskutečnila významná transformace, která umožnila vznik environmentální horké linky: v roce 2000 byla zřízena civilní pobřežní stráž, která nahradila původní vojenskou námořní

pobřežní jednotku. Civilní pobřežní stráž byla zavedena nejprve na ostrovech v Tchajwanské úžině, o pár měsíců později i na hlavním ostrově (NPF Research Report 2012).

Literatura

- Abu Safieh, Yousef (2012). The radical transformation of Palestine's environment. *Aljazeera*, 2. května 2012.
- Alout, Samer (2006): Towards a bio-territorial conception of power: Territory, population, and environmental narratives in Palestine and Israel. *Political Geography*, 25, s. 601–621.
- Amra, Ziad: 1998. The Development of Palestinian environmental law and legal advocacy. *Palestine-Israel Journal*, Vol. 5, No. 1, nestránkováno.
- Barnett, Jon (2001): *The meaning of environmental security: Ecological politics and policy in the new security era*. London – New York: Zed Books.
- Baskin, Gershon (2011): Encountering Peace: Let's not talk? *The Jerusalem Post*, 11. července 2011, nestránkováno.
- Brunnschweiler, Christa N. – Bulte, Erwin H. (2008): The resource curse revisited and revised: A tale of paradoxes and red herrings. *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 55, s. 248–264.
- Collier, Paul – Hoeffler, Anke (1998): On economic causes of war. *Oxford Economic Papers*, Vol. 50, No. 4, s. 563–573.
- Collier, Paul – Hoeffler, Anke (2004): Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, Vol. 56, No. 4, s. 563–595.
- Collier, Paul – Hoeffler, Anke (2012): High-value natural resources, development, and conflict: Channels of causation. In: Lujala Päivi – Rustad Siri Aas (eds.): *High-Value Natural Resources and Peacebuilding*. London: Earthscan, s. 297–312.
- Collier, Paul et al. (2003): *Breaking the conflict trap: Civil war and development policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Comission on Geosciences, Environment, and Resources (1994): *Assigning economic value to natural resources*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Conca, Ken – Dabelko, Geoffrey D. (eds., 2002): *Environmental Peacemaking*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars.
- de Koning, Ruben (2008): Resource-conflict links in Sierra Leone and the Democratic Republic of the Congo. *SIPRI Insights on Peace and Security*, No. 2/2008.
- De Soysa, Indra (2002): Paradise is a Bazaar? Greed, creed, and governance in civil war, 1989–1999. *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 4, s. 395–416.
- Dyer, Hugh (2001): Environmental security and international relations: The case for enforce. *Review of international studies*, Vol. 27, No. 3, s. 441–450.
- Editorial (2007): Promoting Peace through Science. *Nature Immunology*, Vol. 8, No. 9, s. 895.
- Gao, Pat (2009): Making a Society Eco-Friendly. *Taiwan Review*, 1. 6. 2009, <<http://taiwanreview.nat.gov.tw/ct.asp?xItem=1427&CtNode=1365>>.
- Gleick, Peter (1994): Water, war, and peace in the Middle East. *Environment*, Vol. 36, No. 3, s. 6–24.
- Gleick, Peter (1995): Reducing the risks of water-related conflict in the Middle East. In: Steven Spiegel – David Pervin (eds.): *Practical Peacemaking in the Middle East, Volume II: The Environment, Water, Refugees, and Economic Cooperation and Development*. New York: Garland Publishing, s. 99–116.
- Granzeier, Margaret Scully (1997): Linking Environment, culture, and Security. In: Kamienieckim, Shledon – Gonzalez, Georg A. – Vos, Robert O. (eds.): *Flashpoints in Environmental Policymaking: Controversies in Achieving Sustainability*. Albany, NY: State University Press, s. 311–334.
- Guo, Yingzhi – Kim, Samuel Seongseop – Dallen, J. Timothy – Wang, Kuo-Ching (2006): Tourism and reconciliation between Mainland China and Taiwan. *Tourism Management*, Vol. 27, No. 5, s. 997–1005.
- Haddad, Marwan (2000): The Islamic Approach to the Environment and Sustainable Groundwater Management. In: Fetelson, Eran – Haddad, Marwan (eds.): *Management of Shared Groundwater Resources: The Israeli-Palestinian case with an International Perspective*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, s. 25–41.
- HIIK (1992): *Konfliktbarometer 1992*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (1993): *Konfliktbarometer 1993*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (1994): *Konfliktbarometer 1994*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (1995): *Konfliktbarometer 1995*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (1996): *Konfliktbarometer 1996*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (1997): *Konfliktbarometer 1997*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (1998): *Konfliktbarometer 1998*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (1999): *Konfliktbarometer 1999*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2000): *Konfliktbarometer 2000*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2001): *Konfliktbarometer 2001*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2002): *Konfliktbarometer 2002*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2003): *Konfliktbarometer 2003*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2004): *Konfliktbarometer 2004*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2005): *Konfliktbarometer 2005*. Heidelberg: Heidelberg Institut für International Konfliktforschung.

- HIIK (2006): *Konfliktbarometer 2006*. Heidelberg: Heidelberger Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2007): *Conflict Barometer 2007*. Heidelberg: Heidelberger Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2008): *Conflict Barometer 2008*. Heidelberg: Heidelberger Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2009): *Conflict Barometer 2009*. Heidelberg: Heidelberger Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2010): *Conflict Barometer 2010*. Heidelberg: Heidelberger Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2011): *Conflict Barometer 2011*. Heidelberg: Heidelberger Institut für International Konfliktforschung.
- HIIK (2012): *Conflict Barometer 2012*. Heidelberg: Heidelberger Institut für International Konfliktforschung.
- Hochstetler, Kathryn – Laituri, Melinda (2006): Methods in International Environmental Politics. In: Betsill, Michele M. – Hochstetler, Kathryn – Stevis, Dimitris (eds.): *Palgrave Advances in International Environmental Politics*. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.
- Homer-Dixon, Thomas F. (1991): On the Treshold: Environmental changes as Causes of Acute Conflict. *International Security*, Vol. 16, No. 2, s. 76–116.
- Homer-Dixon, Thomas F. (1994): Environmental Scarcities and violent Conflict. *International Security*, Vol. 19, No. 1, s. 5–40.
- Hsu, Shih-Jung – Lee, Shao-Yun – Kyo, Yem-Ju – Syu, Pei-ran (2011): *Defending Civil Society: Report on Laws and Regulations Governing Civil Society Organizations in Taiwan*. Washington, D.C.: World Movement for Democracy, <http://www.wmd.org/sites/default/files/Taiwan_2011.pdf>.
- Humphreys, Macartan (2005): Natural Resources, Conflict and Conflict Resolution: Uncovering the mechanism. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, No. 4, s. 508–537.
- Chen, Luzhen – Wang, Wenqing – Zhang, Yihui – Lin, Gunghui (2009): Recent progress in mangrove conservation, restoration and research in China. *Journal of Plant Ecology*, Vol. 2, No. 2, s. 45–54.
- Jantzen, Jochem (2006): *The Economic Value of Natural and Environmental Resources*. Background Document. Voorschoten: TME, Institute for Applied Environmental Economics.
- Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S. (1977/2001): *Power and Interdependence*. Third Edition. New York – San Francisco – Boston – London – Toronto – Sydney – Tokyo – Singapore: Longman.
- Kramer, Annika (2008): *Regional water cooperation and peacebuilding in the Middle East*. Brusel: Adelphi Research, Initiative for Peacebuilding.
- Le Billon, Philippe (2009): Natural Resource Types and Conflict Termination Initiatives. *Colombia Internacional*, Vol. 70, červenec až prosinec, s. 9–34.
- Lee, Chyungly (2003): Maritime Confidence Building Measures Across the Taiwan Strait: Technical Collaboration for Human Security at Sea. *Cooperative Monitoring Center Occasional Paper*, No. 26, March 2003, Sandia National Laboratories.
- Levy, Elijor (2011): Joining forces on Agriculture. *YNET.Magazin*, 6. 3. 2011, nestránkováno.
- Levy, Marc A. (1995): Is the Environment a National Security Issue? *International Security*, Vol. 20, No. 2, s. 35–62.
- Libiszewski, Stephan (1995): Water Disputes in the Jordan Basin Region and their Role in the Resolution of the Arab-Israeli Conflict. *ENCOP Occasional Paper*, No. 13, August 1995, Curych: ETH Zurich – Center for Security Studies.
- Liu, Jessie Ching-Ni (2004): *From Chinese National Identity to Taiwanese Consciousness: An Examination of the Cultural Elements in Taiwan's Democratization During the Lee Teng-hui Era and Its Legacy, 1988–2004*. A Thesis Submitted to Bond University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy. Faculty of Humanities and Social Sciences, Bond University, <<http://epublications.bond.edu.au/theses/ching-ni/>>.
- Lujala, Päivi (2003): *Classification of natural resources*. Paper prepared for presentation at the 2003 ECPR Joint Session of Workshops, Edinburgh.
- NPF Research Report (2012): *The ROC in Maritime Security Cooperation*. Taipei: National Policy Foundation.
- OBSE (nedatováno): *OSCE Guide on Non-military Confidence-Building Measures (CBMs)*. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.
- Ronnfeld, Carsten F. (1997): Three Generations of Environment and Security Research. *Journal of Peace Research*, Vol. 34, No. 4, s. 473–482.
- Rubinstein, Elad (2012): Israel, PA to form first joint eco-park. *YNET.Magazin*, 4. 1. 2012, nestránkováno.
- Rustad, Siri Aas – Lujala, Päivi – Le Billon, Philippe (2012): Building or spoiling peace? Lessons from the management of high-value natural resources. In: Lujala, Päivi – Rustad, Siri Aas (eds.): *High-Value Natural Resources and Peacebuilding*. London: Earthscan, s. 572–621.
- Selby, Jan (2013): Cooperation, Domination and Colonisation: The Israeli-Palestinian Joint Water Committee. *Water Alternatives*, Vol. 6, No. 1, s. 1–24.
- Shiquan, Xu (2001): The 1992 Consensus: A Review and Assessment of Consultations Between the Association for Relations Across the Taiwan Strait and the Straits Exchange Foundation. *American Foreign Policy Interest*, Vol. 23, No. 2, s. 121–140.
- Světová banka (2011): *Conflict, Security and Development*. Washington, D.C.: Světová banka.
- Tang, Shui-Yan – Tang, Ching-Ping (1997): Democratization and Environmental Politics in Taiwan. *Asian Survey*, Vol. 57, No. 3, s. 281–294.
- Tang, Shui-yan – Zhan, Xueyong (2008): Civic Environmental NGOs, Civil Society, and Democratisation in China. *Journal of Development Studies*, Vol. 44, No. 3, s. 425–448.
- Tauchman Mathews, Jessica (1989): Redefining Security. *Foreign Affairs*, Vol. 68, No. 2, s. 162–177.

- Terao, Tadayoshi (2002): Taiwan: From subjects of Oppression to the Instruments of „Taiwanization“. In: Shinichi Shigetomi (ed.): *The State and NGOs: Perspective from Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asia Studies, s. 245–268.
- Twite, Robin (2003): A question of Priorities – adverse effects of the Israeli-Palestinian conflict on environment of the region over the last decade. In: Brauch, Hans Günter – Liotta, Peter H. (eds.): *Security and environment in the Mediterranean: Conceptualizing security and environmental conflicts*. Berlin – Heidelberg – New York – Barcelona – Hong Kong – London – Milan – Paris: Springer, s. 563–572.
- Udasin, Sharon – Lazaroff, Tovah (2013): Settlers, Palestinians together against waste dump. *The Jerusalem Post*, 5. května 2013, <<http://www.jpost.com/National-News/Settlers-Palestinians-together-against-waste-dump-312073>>.
- Ullman, Richard H. (1983): Redefining Security. *International Security*, Vol. 8, No. 1, s. 129–153.
- UNEP (2003): *Desk Study on the Environment in the Occupied Palestinian Territories*. United Nation Environmental Programme.
- UNEP (2009): *From Conflict to Peacebuilding – the Role of Natural Resources and the Environment*. United Nation Environmental Programme.
- UNEP (nedatováno): Environment and peacebuilding. United Nation Environmental Programme, <<http://www.unep.org/disastersandconflicts/Introduction/EnvironmentalCooperationforPeacebuilding/EnvironmentandPeacebuilding/tabid/54579/Default.aspx>>.
- Wallace, Jennifer – Conca, Ken (2012): Peace through sustainable forest management in Asia: The USAID Forest Conflict Initiative. In: Lujala, Päivi – Rustad, Siri Aas (eds.): *High-Value Natural Resources and Peacebuilding*. London: Earthscan, s. 503–528.
- Wolfson, Zeev – Tzvang, Roma (2004): The Political Agenda of Palestinian “Environmental” NGOs. *NGO Monitor Digest*, Vol. 3, No. 1, nestránkováno.
- WTO (2010): *Trade in natural resources*. World Trade Organization, <http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report10_e.pdf>.
- Yang, Guobin (2005): Environmental NGOs and Institutional Dynamics in China. *The China Quarterly*, Vol. 181, March 2005, s. 46–66.
- Yuan, Chun-Shin – Du, Ku (2013): Preface to Special Issue: Aerosol and Air Quality Research in Taiwan Cross-Strait Areas. *Aerosol and Air Quality Research*, Vol. 13, No. 1–2, s. 1–2.

Dokumenty

- American Associates Ben-Gurion University of Negev (2008): Environmental Peace Treaty between Israel and Palestinians Unveiled at Ben-Gurion University of the Negev. 28. 5. 2008, <<http://www.aabgu.org/media-center/news-releases/environmental-peace-treaty.html>>.
- Arava Institute (nedatováno): Arava Institute in the News. <<http://www.arava.org/cat.asp?catid=9&subcatid=8>>.
- Birds as peacemakers (2010): Birds as peacemakers in the Middle East: 15 years of regional cooperation. Booklet published for the 25th Ornithological congress Brazil, August 2010.
- China Post (2010): Pro-independence groups stage anti-ECFA protest. *China Post*, 16. 8. 2010, <<http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2010/08/16/268897/Pro-independence-groups.htm>>.
- Deutsche Welle (2012): Israeli army opens West Bank barrier for animals. *Deutsche Welle*, 2. listopadu 2012.
- EPA (nedatováno a): Cross-strait environmental service exchange launched on the web. Taipei: Environmental Protection Administration, <<http://www.epa.gov.tw/en/NewsPrint.aspx?NewsID=3567>>.
- EPA (nedatováno b): Cross-strait environmental services industry exchange platform (EPA-101-E101-02-237). Taipei: Environmental Protection Administration, <www.epa.gov.tw/FileLink/FileHandler.ashx%3Ffile%3D16728>.
- EPA (nedatováno c): 2012 Cross-Strait Conference on Regulatory System and Industrial Outreach of Soil and Groundwater Environmental Protection (EPA-101-GA103-02-A206). Taipei: Environmental Protection Administration, <http://epq.epa.gov.tw/project/projectcp.aspx?proj_id=1010827499>.
- EPA (nedatováno d): Soil and Groundwater Environmental Regulatory Issues in Mainland China and Cross-Strait Conferences (EPA-100-GA103-02-A239). Taipei: Environmental Protection Administration, <http://epq.epa.gov.tw/search/search_result_simple.aspx?index=org&DP=1&searchval1=G1&searchshow1=%E5%9C%9F%E6%B1%A1%E5%9F%BA%E7%AE%A1%E6%9C%83>.
- EPA (nedatováno e): Joint monitoring of the South China Sea by Taiwan and US NASA. Taipei: Environmental Protection Administration, <www.epa.gov.tw/FileLink/FileHandler.ashx%3Ffile%3D14299>.
- EPA (nedatováno f): Cross-Strait Marine Oil Spill Emergency Response Forum Sets Stage for Future Cooperation. Taipei: Environmental Protection Administration, <www.epa.gov.tw/FileLink/FileHandler.ashx?file>.
- EPA (nedatováno g): Taipei: Environmental Protection Administration. <www.epa.gov.tw/FileLink/FileHandler.ashx%3Ffile%3D13903>.
- Focus Taiwan (2010): Environmental issues for ECFA. *Focus Taiwan*, 17. 7. 2010, <http://focustaiwan.tw/ShowNews/WebNews_Detail.aspx?ID=201007170010&Type=aOPN>.
- Focus Taiwan (2012): Wetlands. Chinese researchers to visit Taiwan on wetlands conservation. *Focus Taiwan*, 17. 7. 2012, <http://focustaiwan.tw/ShowNews/WebNews_Detail.aspx?Type=aSOC&ID=201207170024>.
- Focus Taiwan (2013): President hopes to include human rights in Taiwan–China dialogue. *Focus Taiwan*, 23. 1. 2013, <<http://focustaiwan.tw/news/aip/201301230014.aspx>>.

ENVIRONMENTÁLNÍ SPOLUPRÁCE V KONFLIKTNÍCH OBLASTECH

- Friends of the Earth Middle East (nedatováno): Good Water Neighbours, Phase III. <http://foeme.org/www/?module=projects&record_id=32#Phase_III>.
- General Affairs Department, Kinmen Administration (nedatováno): Cross-strait MOU on Ecological Preservation. <http://www.kinmen.gov.tw/Layout/sub_F/News_NewsContent.aspx?NewsID=97792&frame=20&LanguageType=2>.
- Haaretz (2008): Environmental groups warn of damage from Dead Sea canal. *Haaretz*, 16. 6. 2008, <<http://www.haaretz.com/print-edition/news/environmental-groups-warn-of-damage-from-dead-sea-canal-1.247880>>.
- Haaretz (2012a): Conflict zones looking to US-Israeli NGO's model for environmental cooperation. *Haaretz*, 2. 3. 2012, <<http://www.haaretz.com/weekend/anglo-file/conflict-zones-looking-to-u-s-israeli-ngo-s-model-for-environmental-cooperation-1.416003>>.
- Haaretz (2012b): Israel, Jordan taking steps to clean up Jordan River Water. *Haaretz*, 2. 10. 2012, <<http://www.haaretz.com/news/national/israel-jordan-taking-steps-to-clean-up-jordan-river-water-1.467711>>.
- Haaretz (2012c): Unhealthy symbiosis. *Haaretz*, 5. 7. 2012, <<http://www.haaretz.com/news/features/unhealthy-symbiosis-1.448927>>.
- HIIK (nedatováno): Metodik. Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung, <<http://www.hiik.de/de/methodik/index.html>>.
- IMZV (2005): Israeli-Palestinian cooperation on air pollution. Izraelské ministerstvo zahraničních věcí, <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Environment/pollution.html>>.
- Independent Commission on International Development Issues (1980): *Nort-South: A Programme for Survival*. The Report of the Independent Commission on International Development Issues under the Chairmanship of Willy Brandt. The Hague: MIT Press.
- Institut hydrobiologie (nedatováno): The second Mainland-Taiwan Conference on Constructed Wetland held in Taiwan. <http://english.ihb.cas.cn/ns/es/200908/t20090827_34486.html>.
- IPCRI (2013): About Us. Jerusalem: Israel Palestine Center for Research and Information. <http://www.ipcri.org/IPCRI/About_Us.html>.
- ISWC (nedatováno): The twelfth cross-strait water conservation symposium hosted by ISWC. Institute of Soil and Water Conservation, Chinese Academy of Science and Ministry of Water Resources, <http://english.iswc.cas.cn/ns/es/200910/t20091027_46234.html>.
- Kastner, Jens (2010): Cross-strait fish farm boom threatens southern Taiwan's environment. *Asia Sentinel*, 23. 9. 2010, <http://www.asiasentinel.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2711&Itemid=236>.
- Kimberley Process (nedatováno): About: Kimberley Process Basics. <<http://www.kimberleyprocess.com/en/about>>.
- National Council for Sustainable Development, ROC (2003): 2003 Annual Report on National Sustainable Development. <<http://nsdn.epa.gov.tw/en/PRINT/92Annual.pdf>>.
- Oceanweek (nedatováno): <http://www.oceanweek.org/en/news_info.asp?infoid=922&MenuID=110>.
- OSN (1982): World Charter for Nature. A/RES/37/7. Rezoluce Valného shromáždění Organizace spojených národů, <<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>>.
- Palestine Wildlife Society (nedatováno): News, <http://portal.wildlife-pal.org/php/modules.php?name=Stories_Archive>.
- Rozhovor s Jensem Kastnerem (2012): Rozhovor s Jensem Kastnerem. Tchaj-pej, Tchaj-wan, 25. 6. 2012.
- Rozhovor s představiteli SOW (2012): Rozhovor s představiteli Society of Wilderness. Tchaj-pej, Tchaj-wan, 21. 6. 2012.
- Rozhovor s velvyslancem Wu (2012): Rozhovor s velvyslancem Wu Rong-Chuanem. Tchaj-pej, Tchajwanské ministerstvo zahraničních věcí, 16. 7. 2012.
- Sandia National Laboratories (2000): Palestinian and Israeli environmental researchers collaborate in Sandia program. 25. 1. 2000, News Releases, <<http://www.bgu.ac.il/BIDR/MEPP/Subrap2.htm>>.
- State Environmental Protection Administration, PRC (2006): Report on the State of the Environment in China. <http://english.mep.gov.cn/down_load/Documents/200710/P020071023479580153243.pdf>.
- Sub-Regional Action Program (1996): Sub-Regional Action Program for Combating Desertification in the Aquaba/Elat – Jericho Section of the Jordan Rift Valley. <<http://www.bgu.ac.il/BIDR/MEPP/Subrap2.htm>>.
- Taipei Times (2002): Protecting coral reefs transcends borders. *Taipei Times*, 1. 4. 2002, <<http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2002/04/01/130080>>.
- Taipei Times (2012a): Ma presents first human rights report. *Taipei Times*, 21. 4. 2012, <<http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2012/04/21/2003530869>>.
- Taipei Times (2012b): Cross-strait talks to look at green policies. *Taipei Times*, 24. 4. 2012, <<http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2012/04/24/2003531148>>.
- Taiwan Review (2010): Maritime Cooperation: Bridge to the Future? *Taiwan Review*, 1. 3. 2010, <<http://taiwanreview.nat.gov.tw/ct.asp?xItem=93451&CtNode=1344>>.
- Taiwan Today (2009): Taipei, Beijing to ink pact on fishery cooperation. *Taiwan Today*, 15. 9. 2009, <<http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=63745&CtNode=452>>.
- Taiwan Today (2010): Cross-strait environmental issues following ECFA, *Taiwan Today*, 23. 7. 2010, <<http://www.taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=111906&CtNode=426>>.
- The China Post (2012): Taiwan, China to cooperate over wetland conservation. *China Post*, 10. 5. 2012, <<http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2012/05/10/340618/Taiwan-China.htm>>.

- The Knesset (2011): *Israeli-Palestinian Cooperation on Water Issues*. The Research and Information Center, Knesset (únor 2011).
- Van Leer Jerusalem Institute (nedatováno): News. <<http://www.vanleer.org.il/en/education>>.
- Welcome to Environmental Peacebuilding (2013): Welcome to Environmental Peacebuilding. <<http://www.environmentalpeacebuilding.org/>>.
- Wilson Center (nedatováno): China Environment Forum. <<http://www.wilsoncenter.org/program/china-environment-forum>>.
- World Commission on Environment and Development (1987): Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427 – Development and International Co-operation: Environment, <<http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>>.

Poznámka

Ráda bych poděkovala třem anonymním recenzentům, Robertu Stojanovovi a šéfredaktorovi časopisu Vítu Benešovi za jejich připomínky a podněty, které přispěly ke konečné podobě článku. Děkuji také tchajwanskému ministerstvu zahraničních věcí, které mi v roce 2012 umožnilo realizovat několikaměsíční výzkum na Tchaj-wanu. Tento článek vznikl s podporou Západočeské univerzity v Plzni v rámci grantu SGS-2013-017 „Organizace občanské společnosti a jejich role při budování důvěry v konfliktních oblastech“.

Přílohy

Tabulka č. 1
Časová souslednost čínsko-tchajwanské environmentální spolupráce

Rok	Charakter aktivity, postupy, nástroje	Téma	Intenzita spolupráce, aktéři
1987	Konference	Ochrana ŽP	Tchajwanské a čínské univerzity a výzkumné ústavy
1998	Symposium (první ze série, konají se každoročně)	Ochrana vodních zdrojů a půdy, ekologicky šetrná výstavba	Tchajwanské a čínské univerzity, zástupci ministerstev a ekologických úřadů na úrovni vedoucích odborů (ISWC nedatováno)
1998	Společné projekty, kurzy a letní školy, koordinace projektů	Environmentální vzdělávání, informovanost o ochraně ŽP	Čínské a tchajwanské školy a NGOs (Rozhovor s představiteli SOW 2012; Gao 2009)
1999	Společné kampaně, koordinace kampaní	Ochrana mořského pobřeží, sběr odpadu na pobřeží	Tchajwanské a čínské NGOs (Rozhovor s představiteli SOW 2012)
2000	Zřízení horké linky	Ochrana obyvatel a rybářů v Tchajwanské úžině	Čínská a tchajwanská pobřežní stráž z ostrovů v Tchajwanské úžině (nikoliv z pevniny a hlavního ostrova) (Lee 2003: 16)
2000	Konference, workshopy (další nepravidelně následovaly)	Environmentální vzdělávání, environmentální NGOs a jejich agenda a spolupráce, environmentální žurnalismus, ochrana ŽP	Čínské a tchajwanské NGOs za přispění China Environment Forum, podporované americkým think-tankem Wilson Center (Wilson Center nedatováno)
2002	Výzva ke spolupráci vyvolaná konkrétní havárií tankeru	Ekologická havárie	Tchajwanské MZV ke všem zemím regionu, MAC předal výzvu Číně (Lee 2003: 16)
2002	Konference	Výzkum a ochrana korálových útesů	Čínské, tchajwanské, vietnamské, filipínské a mezinárodní NGOs (Taipei Times 2002)
2004	Konference	Výzkum a ochrana kvality ovzduší	Čínské a tchajwanské univerzity a výzkumné ústavy (Yuan – Du 2013: 1)

Rok	Charakter aktivity, postupy, nástroje	Téma	Intenzita spolupráce, aktéři
2007	Symposia, výměna informací	Ochrana mangrovů	Čínské a tchajwanské výzkumné ústavy a univerzity (Chen – Wang – Zhang – Lin 2009: 51)
2008	Konference (první ze série, konají se každoročně), komunikační platforma, kooperativní mechanismus pro akademiky	Budování a rekonstrukce umělých mokřadů a mangrovů pro čištění odpadních vod	Tchajwanské a čínské univerzity a výzkumné ústavy (Institut hydrobiologie nedatováno)
2009	Poradní komise MŽP	Environmentální spolupráce s Čínou	Tchajwanské MŽP
2009	Konference, příprava pravidelného fóra	Ochrana a řízení ochrany ovzduší a mořské fauny a flóry, klimatické změny	Čínští a tchajwanští odborníci, sponzorováno tchajwanským MŽP
2009	Akademické fórum	Řízení v oblasti ochrany mořských ekosystémů, ochrana mořských ekosystémů	Zástupci čínského a tchajwanského průmyslu, vládních úřadů a univerzit (EPA nedatováno g)
2009	Dohoda o spolupráci, doporučení přijetí oficiální smlouvy o spolupráci na nejvyšší úrovni	Ochrana ryb a lovišť, vymýcení ekologicky nepřijatelných rybářských technik	Zemědělský výbor tchajwanského parlamentu, čínská rybolovná komise (Taiwan Review 2010; Taiwan Today 2009)
2009	Workshop (první ze série, konají se každoročně)	Monitorování mořského ekosystému, numerické simulace a predikce vývoje mořského ekosystému, pohrom a katastrof	Tchajwanské a čínské univerzity a výzkumné ústavy, čínské a tchajwanské provinční úřady pro oceán a rybářství, čínské a tchajwanské provinční laboratoře (Oceanweek nedatováno)
2009	Příprava systému reakce na mořskou ropnou havárii	Znečištění mořské vody, ochrana mořské fauny a flóry, likvidace plovoucích oceánského odpadu	Zástupci čínských a tchajwanských univerzit, výzkumných ústavů a úředníci odborů MŽP a ministerstva dopravy, provinční odbory ochrany ŽP, pobřežní hlídka (EPA nedatováno f)
2010	Jednostranná výzva k environmentální spolupráci	Ochrana ŽP v pobřežních oblastech a Tchajwanské úžině	Čínská vláda (Taiwan Today 2010)

ENVIRONMENTÁLNÍ SPOLUPRÁCE V KONFLIKTNÍCH OBLASTECH

Rok	Charakter aktivity, postupy, nástroje	Téma	Intenzita spolupráce, aktéři
2010	Zahájení diskuse o Dohodě o vytvoření společného plánu o postupu v Tchajwanské úžině	Námořní záchranné operace, ochrana ŽP, průzkum a monitorování ekosystémů	Čínská a tchajwanská pobřežní hlídka, lokální úřady pobřežních provincií (Taiwan Review 2010)
2010	Společné setkání, plán společného systému monitorování	Kvalita mořské vody	Zástupci MŽP Číny i Tchaj-wanu, zástupci USA a zemí jihovýchodní Asie (EPA nedatováno e)
2011	Konference, příprava společné platformy pro vládu a soukromé aktéry a univerzity, diskuse o možnosti vytvoření společného monitorovacího výboru	Kontaminace podzemních vod a půdy, příprava společných pravidel a spolupráce v oblasti technologií a ochrany	Tchajwanské univerzity, NGOs, experti, tchajwanské MŽP, čínské univerzity, NGOs, experti, zástupci ministerstva se nesměli účastnit, později se neoficiálně setkali s tchajwanskou delegací v Číně (EPA nedatováno d)
2011	Trvale existující fórum pro výměnu znalostí a informací mezi vědci, inženýry a regulačními agenturami	Ochrana ŽP	Tchajwanské MŽP, tchajwanské a čínské univerzity a výzkumné ústavy (Yuan – Du 2013: 1)
2012	Konference, příprava společných výcvikových kurzů a tříd	Výměna informací o kontaminaci půdy a podzemních vod, předcházení kontaminaci půdy a podzemních vod	Čínští a tchajwanští delegáti (nespecifikováno) (EPA nedatováno c)
2012	Příprava platformy pro environmentální služby a prevenci znečištění, integrované centrum sběru a výměny informací (o několik měsíců později vzniká platforma v podobě společných webových stránek)	Ochrana ovzduší a vodních zdrojů, zpracování odpadu, ochrana ŽP, zelený průmysl	Delegáti MŽP a environmentálních agentur z Číny i Tchaj-wanu (EPA nedatováno b)
2012	Společný evaluační a monitorovací projekt a nástroje řízení, společné budování národních strategií	Změna kvality vodních zdrojů a jejich ochrana, zlepšení kvality vodních zdrojů	Univerzity, výzkumné ústavy, zástupci MŽP a představitelé čínských a tchajwanských provinčních úřadů
2012	Smlouva o spolupráci, vytvoření platformy pro výměnu informací, memorandum o porozumění	Ochrana mokřadů, migrace ptáků	Tchajwanské a čínské přírodní parky a rezervace (Focus Taiwan 2012; The China Post 2012) s podporou představitelů lokálních autorit (General Affairs Department, Kinmen Administration nedatováno)

Rok	Charakter aktivity, postupy, nástroje	Téma	Intenzita spolupráce, aktéři
2012	Environmentální výměnná služba a její elektronický portál	Platforma pro výměnu informací o environmentálních analýzách a monitoringu, recyklaci, uchování energie a snížení produkce oxidů uhlíku, ochraně kvality půdy a podzemních vod a environmentálním vzdělávání	Jednostranný akt tchajwanského MŽP (EPA nedatováno a)
2012	Prohlášení	Ochrana ŽP	Ředitel SEF
2012	Summit	Ochrana ŽP, zpracování odpadu, environmentální spolupráce, snížení emisí	Ministři ŽP, zástupci SEF a ARATS, experti z Číny, Tchaj-wanu a USA (Taipei Times 2012b)

Zdroj: Autorka podle zdrojů uvedených v tabulce. Zkratka ŽP je použita pro „životní prostředí“.

Tabulka č. 2
Časová souslednost izraelsko-palestinské environmentální spolupráce

Rok	Charakter aktivity, postupy, nástroje	Téma	Intenzita spolupráce, aktéři
1988	Vzniká Izraelské a palestinské centrum pro výzkum a informace	Mimo jiné zhoršování stavu ŽP a jeho ochrana	NGOs, jednotlivci, univerzity, obchodníci z židovské i palestinské komunity (IPCRI 2013)
1993	Dohody z Osla I, přílohy III a IV	Spolupráce v ekonomických a rozvojových programech, regionální rozvoj, témata jako voda, energetika a průmysl, vyvinutí plánu na ochranu ŽP, zajišťujícího realizaci společných akcí a koordinovaných opatření, regionální plán pro boj s dezertifikací	Izraelská vláda, Palestinská autorita (dále jen PA)
1994	Společná databanka	Data týkající se vodních zdrojů a kvality vody	Palestinské, izraelské a jordánské úřady spravující vodní zdroje s mezinárodní podporou (Executive Action Team, Multilateral Working Group on Water Resources nedatováno)
1995	Dohody z Osla II, příloha III, článek 12 a 13	Ochrana ŽP zahrnuje atmosféru, vodu, půdu, moře, ekosystémy, spolupráce při ochraně ŽP, společná implementace mezinárodních standardů na ochranu ŽP	Izraelská vláda, Palestinská autorita
1995	Setkání ochránců ptactva (první ze série pravidelných setkání)	Ochrana ptactva a migrujících druhů	Izraelské a palestinské NGOs a badatelé (Birds as peacemakers 2010: 3)
1996	Vzdělávací program pro školy	Ochrana ptactva a migrujících druhů	Izraelské a palestinské NGOs, badatelé a školy, odbory ministerstev školství (Birds as peacemakers 2010: 4)
1996	Společný výbor environmentálních odborníků a Společný výbor pro vodní zdroje na základě Dohod z Osla II	Ochrana ŽP	Izraelská vláda a PA, členové výborů, ochránci ŽP, vědci a odborníci (The Knesset 2011: 8–9)

Rok	Charakter aktivity, postupy, nástroje	Téma	Intenzita spolupráce, aktéři
1996	Subregionální akční program	Boj s dezertifikací v oblasti Jericha	Mezivládní vyjednávací výbor pro dezertifikaci, členy výboru byly pověřené osoby z ministerských odborů, univerzit a výzkumných ústavů z Jordánska, Izraele a PA (Sub-Regional Action Program 1996)
1997	Environmentální letní škola	Ochrana ŽP	Palestinské a izraelské střední školy a NGOs
1997 až 1999	Iniciativa pro spolupráci při kontrole degradace přírodních zdrojů v aridních oblastech	Boj s dezertifikací	Výzkumné ústavy a univerzity z Izraele, Jordánska, PA, Egypta a Tuniska s podporou Světové banky (UNEP 2003: 103)
1998	Výukové materiály, filmy, plakáty	Ochrana ptactva a migrujících druhů	Izraelské a palestinské NGOs, badatelé a školy, odbory ministerstev školství (Birds as peacemakers 2010: 10, 19)
1998	Společný projekt monitorování, mobilní radar	Monitorování pohybu ptactva	Izraelští a palestínští ornitologové s mezinárodní podporou (Birds as peacemakers 2010: 19)
I 2000	Společný výzkum	Udržitelné zemědělské systémy, ochrana pouštních ekosystémů	Izraelští a palestínští vědci, mezinárodní firmy (Sandia National Laboratories 2000)
V 2000	Společné školní výlety, návštěvy přírodních parků, pozorování ptactva	Environmentální vzdělávání	Izraelské a palestinské NGOs, badatelé a školy, odbory ministerstev školství (Birds as peacemakers 2010: 44)
2001	Zřízení společné monitorovací stanice divoké přírody	Environmentální vzdělávání	Izraelské a palestinské NGOs a školy (Palestine Wildlife Society nedatováno)
2001	Komunitní projekt „Sousedé pro čistou vodu“, projekt pokračuje dosud	Ochrana vodních zdrojů na komunitní úrovni	NGOs, izraelské a palestinské komunity a jejich starostové (The Knesset 2011: 12)
2005	Výměna výzkumníků, školení	Ochrana ŽP, meteorologický servis, monitorování znečištění atmosféry	Židovská univerzita v Jeruzalémě, Palestinská meteorologická služba (IMZV 2005)

ENVIRONMENTÁLNÍ SPOLUPRÁCE V KONFLIKTNÍCH OBLASTECH

Rok	Charakter aktivity, postupy, nástroje	Téma	Intenzita spolupráce, aktéři
2005	Společná vědecká organizace	Podpora vědy včetně přírodních věd a ochrany ŽP, společné granty	Izraelští a palestínští vědci, akademie věd a výzkumné ústavy s podporou zahraničních badatelů izraelského a palestinského původu (Editorial 2007: nestránkováno)
2007	Letní dětské tábory (první z pravidelné série)	Environmentální vzdělávání	Izraelské NGOs a izraelské a palestinské školy
2008	Kampaň na ochranu Mrtvého moře a dalších vodních zdrojů (první ze série kampaní)	Ochrana ŽP	Izraelské, palestinské a jordánské NGOs (Haaretz 2008)
2008	Trvalá platforma akademické diskuse a výměny informací, spolupráce univerzitních studentů	Trvale udržitelný rozvoj, ochrana ŽP	Izraelští a palestínští vědci s podporou domácích i zahraničních vědeckých ústavů (Van Leer Jerusalem Institute nedatováno)
2008	Návrh modelu pro environmentální spolupráci	Ochrana ŽP, půdy, vody, atmosféry	Jacob Blaustein Institutes for Desert Research a Ben Gurionova univerzita v Negevu, advokační skupiny, ekologičtí aktivisté, bývalí úředníci ministerstev se zahraniční podporou (American Associates Ben-Gurion University of Negev 2008)
2009	Společný studijní program	Environmentální vzdělávání na univerzitní úrovni	Ben Gurionova univerzita s partnerstvím dalších izraelských a palestinských univerzit s mezinárodní podporou (Arava Institute nedatováno)
2009	Projekt spolupráce „Toky, které překračují hranice“	Obnova vodních zdrojů, kvality vody a lokálního ekosystému	Izraelské a palestinské NGOs, odborníci, zástupci regionálních environmentálních autorit (The Knesset 2011: 13)
2009	Pravidelná setkávání starostů	Zpracování odpadních vod, ochrana kvality pitné vody, budování přírodních parků	Starostové izraelských a palestinských příhraničních obcí s účastí NGOs (Friends of the Earth Middle East nedatováno)

Rok	Charakter aktivity, postupy, nástroje	Téma	Intenzita spolupráce, aktéři
2011	Společné projekty a výstavba	Zavlažování, ochrana sadby a semen, ochrana rostlin, zlepšování zdravotních standardů potravin, zavádění nových environmentálních technologií	Farmáři v údolí Jordánu, izraelské a palestinské firmy (Levy 2011)
2012	Stavební úpravy bezpečnostní bariéry na Západním břehu	Otevření přirozených migračních cest pro malé a větší živočichy	Izraelská armáda na základě rozhodnutí soudu (Deutsche Welle 2012)
2012	Ekopark	Vytvoření ekologického parku	Izraelské a palestinské komunity a městské administrativy sdílející společný vodní tok (Rubinstein 2012)
2012	Program ochrany Jordánu a výstavby čističek odpadních vod	Ochrana vodních zdrojů a ŽP	Izraelské, jordánské a palestinské NGOs, lokální administrativy a regionální orgány (Haaretz 2012b)
2012	Společné izraelsko-palestinské protesty proti přehradám	Ochrana vodních zdrojů a ŽP	Izraelské a palestinské NGOs a občanské aktivistické skupiny (Udasin – Lazaroff 2013)

Zdroj: Autorka podle zdrojů uvedených v tabulce. Zkratka ŽP je použita pro „životní prostředí“.